

VALAŠSKÉ LOUKY A PASTVINY

dědictví našich předků

JANA TKÁČIKOVÁ, JAN HUSÁK
& LUKÁŠ SPITZER

Muzejní společnost ve Valašském Meziříčí, o. s.
Muzeum regionu Valašsko, p. o.

2013

*Krajina jako skýva chleba
žebráky ještě za tmy ptaná
krajina dávno od pradávna
rukama lidí dotýkaná...*

(JAN SKÁCEL)

Nejen básníci a umělci, ale i běžní turisté vnímají Valašsko jako jedinečnou oblast. I my je známe jako krajinu táhlých horských hřebenů, fascinujících výhledů, rozkvetlých luk a pastvin, ze kterých do daleka zní zvonce a bečení ovcí. Jako krajinu hlubokých lesů, ve kterých se vyskytuje medvěd či rys. Kraj cérek a ogarů, libozvučné mluvy, živých tradic, slivovice a malebných dřevěnic rozsetých po kotárech. Oblast, jejíž podoba je výsledkem drsného života místních obyvatel, kteří hospodařili v málo úrodné krajině a dokázali se jí přizpůsobit.

Tento idealizovaný obraz se však v mnohém liší od dnešní reality. Krása valašské krajiny je křehká a úzké sepětí člověka s krajinou bylo narušeno změnou životního stylu v moderní době. Stejně jako společnost se mění i krajina, bez ohledu na to, zda se nám to líbí, nebo ne. Pole a louky, které naši předkové pracně vydobyli na úkor lesa, jsou dnes zalesňovány nebo samovolně zarůstají. Toto pozvolné mizení luk a pastvin je navíc pro začátek 21. století tak přirozené, že se nad ním ani nikdo nepozastaví. Ba co hůř, málokdo jej vidí a uvědomuje si tuto skutečnost. Tak nezbytný volný prostor v krajině ubírají i výstavby nových sportovních areálů –

OPERAČNÍ PROGRAM
ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

EVROPSKÁ UNIE

Evropský fond pro regionální rozvoj

Pro vodní,
vzdušný a přírodní

lanovek, vleků, sjezdovek, turistických chat a v neposlední řadě i rodinných domů v satelitních městečkách.

Drobní hospodáři téměř vymizeli a mladá generace ztrácí vztah ke krajině, ve které vyrůstaly generace jejich prarodičů. Valašská krajina by bez člověka a jeho

● S příchodem moderní doby byly zapomenuty tradiční zemědělské postupy, které jsou dnes uchovávány jen v muzeích a v hlavách pamětníků. Valašské muzeum v přírodě, Rožnov pod Radhoštěm. Foto: J. Husák.

práce neexistovala. Se změnou životního stylu je její kulturní a přírodní dědictví ohroženo a jeho zachování je možné často jen s podporou státu a finančních dotací. Každá vložená koruna se však společnosti v budoucnosti mnohonásobně vrátí.

I přes všechny problémy je valašská krajina a její přírodní hodnoty v rámci České republiky stále unikátní. Pasterectví vtisklo valašským stráním jedinečný vzhled a umožnilo život mnoha vzácným druhům rostlin a živočichů. Výsledkem toho jsou dosud velmi dobře zachovalé přírodní i člověkem vytvořené biotopy, na kterých se až do současnosti tradičně zemědělsky hospodaří.

Tato knížka si dává za úkol představit mozaiku příběhů valašských rostlin, živočichů a celé krajiny. Pozorný čtenář pronikne historií Valašska a pochopí, jaké přírodní vztahy a závislosti zde fungují. Vztahy, které naši předkové znali, respektovali a využívali jich ke svému užitku.

Příběh valašské krajiny

V této kapitole se vydáme na procházku po valašských kotárech v prostoru i v čase. Zatouláme se do minulosti valašské krajiny, která dala vzniknout zdejší neobyčejné pestrosti života. Objevíme, jaké dědictví nám zanechala valašská kolonizace, nebo kolektivizace. Také zjistíme, že není louka jako louka a že i pastviny mohou být velmi různorodé.

1 Příchod pastevectví

Hned po prvních úspěšných pokusech o domestikaci divokých zvířat se pastevectví a zemědělství stalo nepostradatelnou součástí lidské civilizace. Obživa lidské společnosti se změnila od lovu a sběru lesních plodů k usedlé ekonomice, založené na zemědělství, pěstování plodin a domestikaci zvířat. Tento proces, nazývaný neolitická revoluce, proběhl někdy mezi 10. a 8. tisíciletím př. n. l. v oblasti Předního Východu, na území tzv. Úrodného půlměsíce. K nám došla zhruba o 5000 let později. Neolitická revoluce je považována za jeden z nejdůležitějších milníků v celých dějinách. Lidstvo bylo nakrmeno, populace rostla a zbýval čas i na vynalézání takových „praktických zbytečností“ jako je kolo, knihtisk nebo elektrina.

● Před 10 tisíci lety začali lidé používat nových a promyšlených postupů využití přírody. Začali účelově pěstovat obilí a chovat dobytek. Zemědělství tak stálo u zrodu moderní lidské civilizace a neobejdeme se bez něj ani dnes. FOTO: D. HALATA.

Jak šel čas, lidstvo se šířilo do celého světa a postupně se dostalo i do střední Evropy, na území dnešní České republiky. Spolu se vzrůstajícím počtem obyvatel v naší oblasti se měnila i tvář přírody. Lesy ustupovaly pastvinám a políčkům jako

vousy břitvě. Tvář krajiny v nižších polohách se tak postupně vyvíjela od plnovousu poustevníka, přes nesouvislé strniště odrostlého teenagera, pečlivě pěstěné bradky elegána až k dokonale hladké tváři manekýna z reklamy na Gillete. Krajina byla odlesňována.

● Chov domácích zvířat měl ve srovnání s náhodnými loveckými úspěchy za úkol zajišťovat stabilní důležitou bílkovinnou část potravy. Hřeben Soláň. Foto: J. Husák.

Co však rostlo v našich lesích před příchodem člověka? Až donedávna byla uznávána teorie „temného neprostupného hvozdu“ ve střední Evropě (čili i na území naší vlasti). V roce 2000 byla publikována veskrze převratná práce, která tuto teorii zpochybnila za přispění výsledků jiné vědecké metody – pylové analýzy. Na začátek je potřeba osvětlit, co je pylová analýza.

Pylové analýzy jsou speciálním postupem, kterým dokážeme odhadnout složení vegetace (stromů, keřů, bylin a travin) v dobách dávno minulých. Využívá se k tomu rozbor vzorků usazeného bahna z jezer či bažin, kde materiál ležel dlouho bez přístupu kyslíku. Pyl většiny druhů má totiž dvě obrovské výhody: nesnadno se rozkládá a dobře lze při použití mikroskopu na základě tvaru a otrnění (alergici necht' nepláčou) identifikovat rostlinu, která ho vyprášila. Zároveň jde snadno určit stáří té či oné vrstvy bahna. Výsledek? Zkoumáním pylových vzorků dokážeme velice přesně určit, v jaké době a jak početně byly zastoupené různé druhy rostlin. Po povodni v roce 1997 byl

v poškozeném břehu Bečvy mezi Jablůnkou a Vsetínem nalezen asi 30 cm mocný zbytek usazené rašeliny. Výzkumníci odhadují jeho stáří na několik desítek tisíc let. Bečva tehdy protékala krajinou, kde se les podobal dnešní sibiřské tajze s borovicí lesní, borovicí limbou a modřínem.

● Pomocí pylových analýz vědci dokázali, že v době příchodu člověka do střední Evropy zde nerostl temný a neprostupný les, ale svou roli u nás mělo i bezlesí. Vrch Klenov, Bystřička. Foto: J. Husák.

Archeobotanikové (vědci používající pylové analýzy jako jeden ze svých hlavních nástrojů) poměrně nedávno zjistili, že v době příchodu člověka do střední Evropy dominovaly našim lesům v nižších polohách duby a lísky. Záležitost vskutku překvapivá a v zásadním rozporu s teorií „zapojeného lesa“. Dosud totiž převládala názor, že před příchodem člověka i nižší polohy pokrýval hustý les. Dřeviny, které archeobotanikové potvrdili, tomuto neodpovídaly. Líska totiž v hustém lese neroste a dub, jak je dobře známo všem lesníkům, v lese nesnadno zmlazuje či nezmlazuje vůbec. Zjištěné dřeviny ukazovaly spíše na nezapojený a dobře prostupný les.

Jedno z vysvětlení našel Holanďan Vera, který v roce 2000 publikoval svou knihu *Grazing Ecology and Forest History (Pastevní ekologie a historie lesních porostů)*. Konstatoval prostě, že dub a líska tehdy opravdu mohly tvořit dominanty porostů a pylové analýzy tedy nejsou chybné, a zavedl do problému faktor, který byl dlouho zanedbáván. Upozornil na vliv pastvy a tlaku velkých divokých býložravců – např. pratura či zubra. V České republice existuje mnoho obcí, které svým jménem vzdávají hold tomuto mohutnému zvířeti. Pro příklad není třeba chodit

daleko – Zubří, město proslavené svým úspěšným házenkářským družstvem.

Před příchodem člověka neměly lesy v nižších nadmořských výškách vzhled neprostupných pralesů, ale byly to světlé řídké lesy a lesíky s keři a mnoha většími či menšími propojenými světlinami.

Do takového životního prostředí už dokážeme lehce umístit bohatou motýlí faunu či třeba orchidejovou flóru. Ačkoli se to dříve nezdálo pravděpodobné, tak mnohá světlomilná zvířata a rostliny žily na našem území dlouho před příchodem člověka. Člověk se svými chtěnými i nechtěnými soupevníky samozřejmě výrazně pozvedl druhovou bohatost a pomohl i k šíření stávajících druhů.

Změna tváře krajiny s příchodem člověka tím pádem nebyla tak výrazná, jak se dříve předpokládalo. Člověk sice začal kácet stromy a klučit lesy, prostor byl však tak obrovský a řídkce obydlený, že tím došlo jen k nárůstu nezalesněných ploch velmi podobných pasenému bezlesí v období paleolitu (tj. ca 10 000 let př. n. l.). Zvířata a rostliny vázané na bezlesí se rády přizpůsobily a s neutuchajícím elánem se vrhly na osídlování nových území. S vlnami osídlování a opouštění střední Moravy se tak dostaly až k nám na Valašsko.

● Mnoho motýlů a světlomilných rostlin a živočichů žilo na našem území dávno před tím, než člověk uměle vytvořil louky a pastviny. Přišli však jiní živočichové a rostliny, kteří tyto nově vzniklé biotopy začali osidlovat a zvýšili tak druhovou pestrost oblasti. *Perleťovec velký (Argynnis aglaja).* PP Poskla, Hutisko-Solanec. Foto: J. Husák.

2 Valašští kolonizátoři

Valašská příroda a krajina procházela jiným vývojem než krajina v nižších nadmořských výškách. Kromě nízko položené západní části okresu Vsetín (např. Kelečsko, kde bylo doložené první osídlení oblasti), bylo zdejší území téměř zcela zalesněné. To bylo dáno hlavně vyšší průměrnou nadmořskou výškou a obtížným horským terénem, takže osidlování neprobíhalo s takovou intenzitou. Dokud zde člověk nevykácel lesy a nestvořil síť pastvin a luk (což se stalo až v 16.–17. století), tak zde světlomilné druhy rostlin a živočichů téměř neměly místo.

Nemysleme si však, že beskydské hory byly zcela neprostupným územím. Stejně jako zbytek Moravy byla i široká údolí řeky Bečvy osídlena již po dlouhá staletí. Nález bronzového pokladu v Huslenkách, v údolí Kýchová, který pochází z pozdní doby bronzové (1000–750 př. n. l.), naznačují existenci kupecké stezky a dočasné či dlouhodobější osídlení zemědělci. Také vrch Hradisko na Pulčíně je již dlouho známou archeologickou lokalitou. Tato osídlení si zajisté vynutila i odlesnění, protože tehdejší metody využívání půdy vyžadovaly k užití jednoho obyvatele výrazně větší zemědělskou plochu. Přesto však šlo pouze o řídká osídlení, soustředěná hlavně na vyvýšená místa v oblasti dolního toku Vsetínské a Rožnovské Bečvy.

To, co výrazně změnilo tvář Valašska, byla postupující pasekářská kolonizace, která znamenala zcela jiný přístup k využívání půdy. V 16. století došlo k efektivnímu využívání až dosud lesem zarostlých valašských kopců. Osadníci mýtili stromy a zakládali paseky, na kterých si napřed stavěli dočasné dřevěné příbytky. V okolních lesích pak pásli svá stáda. Mnohé dočasné letní koliby pak kvůli vzrůstající populaci přestavěli na trvalá sídla. Tak postupně vzniklo typické osídlení na Valašsku – navzájem propojený systém samot, který setrval po staletí.

Pastviny ležely na méně úrodných místech a podléhaly přesně danému způsobu obhospodařování. Zjara na ně pastevcí vyháněli ovce a kozy, posléze i hovězí dobytek. Na konci léta byly již pastviny spasené, a tak se po sklizni obilovin dobytek přesouval na strniště. Pastviny tak měly dost času pro regeneraci na příští rok.

Pasekářská kolonizace šla ruku v ruce s valašskou kolonizací. Zatímco ta první vtiskla krajině osobitý ráz luk a pastvin, druhá, neméně důležitá, přinesla změnu způsobu hospodaření na pozemcích s důrazem na chov domácího zvířectva. Vždyť i samotné jméno *Valach* původem pochází z rumunštiny a užívalo se pro pastevece ovcí a koz.

Rozsáhlé komplexy ovčích pastvin, tzv. pasínky, byly porostlé solitérními stromy – javory a lípami, keři lísky a růže, ale hlavně jalovci. Vzrostlé stromy se pravidelně

ořezávaly na tzv. letninu pro dobytek. Člověk těmto stromům takto vtiskl nenapodobitelný tvar.

Ještě v roce 1932 zabíraly jalovcové „pasínky“ na jižních či jihozápadních svazích celých 24 % veškeré zemědělské půdy na Valašsku! Kromě pravidelné pastvy se na těchto pastvinách přistupovalo v určitých periodách k vypalování a klučení keřů jalovce a růží. Vypalování bylo prováděno šetrně v časném předjaří tak, aby nebyla ohrožena dostatečná „úroda“ travin a bylin.

- Pastva ovčí dala vzniknout jalovcovým pasínkům, stejně jako selským lesům. PP Poskla, Hutisko-Solanec. FOTO: J. HUSÁK.

- Jalovcové pasínky neodmyslitelně patří k místnímu přírodnímu koloritu. Mají za sebou dlouhý vývoj. Aby se mohly začít zdárně vyvíjet, musel člověk vymýtit okolní vysoké stromy a začít zde pást ovce. Jalovcový pasínek v Halenkově, údolí Hluboké. FOTO L. SPITZER.

- Na pastvě – Dušná u Vsetína, 1934. FOTO: ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN.

- Ze života valašské vesnice, kolem roku 1900. FOTO: ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN.

● Halenkov, pohled na lokalitu Na Kopci, ústí údolí Břežítá s dosud neregulovanou řekou Bečvou.
FOTO: ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN.

Kolonizační připravená krajina Valašska tak představovala jakousi „gigantickou houbu“, která nasákla nové druhy rostlin a živočichů, jimž nově vytvořená krajina vyhovovala. Lidé v krajině dál hospodařili, a proto se zde noví živočichové a rostli-

● Snímek vesnice Hovězí u Vsetína z konce 19. století ukazuje z dnešního pohledu velmi přehlednou, pestrou a malebnou krajinu. FOTO: ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN.

ny zabydleli a stali se nedílnou součástí valašské krajiny. Až s příchodem moderní doby se styl života změnil – mnozí lidé se odstěhovali do měst, pastva a zemědělství upadalo.

Valašsko v 19. století bylo z našeho pohledu velmi malebnou krajinou. Přehlednou a pestrou, s minimem „temných hustých lesů“, ale naopak s loukami, pastvinami, poličky, rozdělenými sítí polních cest a roztroušenými selskými lesíky a remízky. Nebyla zde negativa současné krajiny – místa s hustým osídlením a intenzivním zemědělstvím – krajina nebyla fádňá a nudná.

● V současnosti sice v krajině přibyla lidská sídla i tmavé plochy lesů, přesto je Valašsko z krajinářského hlediska stále velmi malebné. Pohled z Ochmelova do údolí Vsetínské Bečvy. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

3 O valašských lesích

K valašské krajině dnes neodmyslitelně patří rozsáhlé lesní porosty, tvořené převážně smrkem, v menší míře bukem a dalšími dřevinami. Nebylo tomu tak ale vždy. V průběhu staletí se dramaticky měnil poměr lesa, zemědělské či neobdělávané půdy. Hned poté, co se na Valašsku objevili první osadníci, dochází i k prvnímu, nejprve pomalému, posléze hektickému odlesňování. Lesy mizely nejdříve v údolí podél toku Bečvy a jejich přítoků, ale s houstnoucím osídlením zasáhlo odlesňování i výše položené svahy a hřebeny. Tento stav je spojován s tzv. pasekářskou kolonizací. Kromě pasekářské kolonizace dochází na Vsetínsku od 16. století k již zmíněnému procesu zvanému valašská kolonizace. Její podstatou bylo kácení původních lesů, tehdy většinou listnatých, a využívání takto vzniklých pasek k chovu koz a ovcí.

● Původní karpatské bučiny u nás najdeme už jen v beskydských pralesních rezervacích, nebo za nimi musíme do ciziny. Hvozdy poloniny Svidovec, Zakarpatská Ukrajina. Foto: J. Husák.

Odlesňování dosáhlo maxima v 18. století, kdy byla vrchností evidována dosud největší stáda ovcí a koz vůbec. Velké plochy lesa, produkující dřevo jako stavební surovinu, zůstaly pouze v církevních lesích a na území velkostatků Vsetín, Valašské

- Jedlobukové pralesy mají i své královny. Jsou jimi obrovské staleté jedle bělokoré, které o desítky metrů přerůstají okolní smrky a buky. NPR Salajka. Foto: J. Husák.

Meziříčí a Rožnov pod Radhoštěm. Na většině území lesy chyběly a od řeky Bečvy se táhly dlouhé pastviny se soliterními stromy, jalovci a křovinami až na hřebeny Javorníků či Vsetínských vrchů. Pozůstatkem přírodního jedlobukového lesa jsou dnes přísně chráněné rezervace Razula, Salajka nebo Mionší.

- Jedle ve valašských lesích jsou dnes vzácné a je jich žalostně málo. Staré exempláře byly povětšinou pokáceny a mladé nemají lehký život. Žijí ve stínu rychle rostoucích smrků a buků a v neustálém ohrožení kyselými dešti a okusem zvěře. NPR Salajka. Foto: J. Husák.

Jedlobukové pralesy se tak postupně měnily vlivem dlouhodobé pastvy na lesy pařezinové. Vznikaly hlavně tzv. javořiny, které měly několik využití. Není překvapí-

vé, že byly využívány jako zdroj palivového dříví na zimu. Ne každý ale ví, že mladé větve s listím sloužily jako zdroj potravy pro zvířata. Pařezinové lesíky se postupem času, kdy na ně byl veden stále vyšší a vyšší tlak, měnily v pravidelné pastviny a sečené louky.

V minulosti vznikl ještě další typ lesních porostů. Byly to tzv. selské lesy, ve kterých se upřednostňovala výběrová těžba a pastva. Sloužily jako zázemí nezbytné k dobře fungujícímu hospodářství. Byly zdrojem palivového a také stavebního dříví na průběžné opravy a drobné stavby, které hospodářství vyžadovalo. Tyto selské lesy byly druhově pestré, rostly v nich totiž všechny věkové skupiny dřevin, jak statné staré, tak ika vždy doupné stromy, tak postupně dorůstající pokroucené stromy zmlazené. Dalším kladem byla pestrost samotných dřevin, vedle buku a jedle zde rostly také javory, habry, smrk i borovice.

● Pohled na Thonetovu továrnu v Halenkově ve 20. letech 20. století. Vlevo je vidět zalesnění strmého svahu, nevhodného i na pastvu či jinou činnost, smrkem, vpravo pastviny se solitérními stromy ořezanými na letninu. FOTO: K. PUZSKAILER. ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN.

Dnešní lesy jsou jiné. Roste v nich téměř výhradně smrk. Čemu za to vděčíme? Odpověď je opět spojena s odlesňováním valašských hor. Jak jsme již psali, původní lesy téměř ustoupily pasekářské a valašské kolonizaci. Dříve lesnaté valašské kopce byly v 18. století výrazně odlesněny. Dřevo z nich sloužilo nejen jako stavební a topný materiál, ale také jako zdroj energie pro sklářské hutě, které byly zakládány v údolích. Největší sklárny byly v obci Karolinka, a obci Hutisko-Solanec dala sklářská huť dokonce název. Na odlesněných hřebenech se pásala stáda ovcí. Jak už víme, pastva (především lesní pastva) byla nástrojem nejen pro udržení, ale i další

● Dřevo z valašských lesů bylo dobrým vývozním artiklem. Kmeny stromů se z kopců svážely a po řekách splavovaly níže po proudu. Vsetín, Jasenické údolí. FOTO: ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN.

rozšíření desítek rostlin a živočichů na nově vytvořené lokality. Po dlouhé roky se zdálo, že tomu tak bude napořád. Jak to ale bývá, časy se mění.

S ubývajícím lesem přibývaly v krajině problémy. Půda nezpevněná kořeny stromů se drolila a stupňující se eroze odnášela úrodnou půdu a vytvářela hluboké erozní rýhy. Na strmých nezpevněných svazích docházelo k mohutným sesuvům půdy. To byla negativní stránka odlesňování. Další ranou byl zákaz pastvy v lesích následovaný změnami ve způsobu samotného pasení – ustájení zvířat a přeměny velkých ploch pastvin na louky. To přispělo k útlumu salašnictví na Valašsku.

Odlesněná valašská krajina na jedné straně zvyšovala svou přírodní hodnotu a rozmanitost vysokým počtem rostlin a živočichů, na druhé straně vznikalo nebezpečí v podobě eroze půdy z odlesněných strmých horských svahů a s tím spojených povodní.

Konec 19. století byl také poznamenán několika mohutnými a katastrofálními povodněmi. Osídlení bylo v tuto dobu již hustější, a tak byly povodňové škody v údolích velmi citelné. Proto se přistoupilo k rozsáhlému zalesňování pastvin, které byly po útlumu salašnictví nevyužité. Nejčastějším stromem, který byl a dodneška je lesníky pro výsadbu používán, je smrk ztepilý (*Picea abies*). Tento druh sice do valašské přírody (až na několik málo lokalit) nepatří, má však kvalitní dřevo a rychle roste. Proto je pro lesníky velmi výhodný z ekonomického hlediska. Ne však z hlediska ekologického.

Rozsáhlé lány smrků stojící jako šik vojáků v bitevním poli, vznikaly ve valašské krajině jako houby po dešti a otrávilou pestrou mozaikou valašské kulturní krajiny. Dnes vnímáme jako typický a pravý les tmavý smrkový porost, kde jsou si jednotli-

vé stromy podobné jako „vejce vejcí“. Stejně vysoké, stejně staré smrky v takřka dokonalém sponu.

Ve skutečnosti jsou to pole na dřevo, které mají s přirozeným lesem málo společného. Půda je pokryta vrstvou kyselého jehličí, která nedovolí růst lesním rostlinám. Zvířatům zase chybí staré doupné stromy a mrtvé dřevo. Tento „les“ se stejně jako pole bez péče člověka neobejde. Snadno jej zničí kůrovec, vichřice i sněhová nadílka.

- „Lesem“ je pro většinu dnešních lidí stejnověková smrková monokultura. Ta však má s přirozeným lesem málo společného, je to spíše „pole na dříví“. FOTO: J. HUSÁK.

- Rozsáhlé stejnověké smrčiny nejsou ani hezké na pohled. Vrstva kyselého jehličí nedovoluje růst lesním rostlinám, hustě nasázené smrky si navzájem berou světlo, spodní větve smrků usychají a my vidíme takovýto „mrtvý les“. FOTO: J. HUSÁK.

- Bohužel ani dnes není lesní hospodářství ideální. Široké pruhy lesa jsou často holosečně vykáceny a znovu osázeny mladými smrků, a to i na místech přírodě bližšího bukového lesa. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

4 Dědictví kolektivizace

Další výrazný přelom přišel se změnou vlastnictví půdy po roce 1948. Jednalo se o monstrózní změnu hospodaření s dalekosáhlými důsledky, která v moderní historii na našem území nemá obdoby. Spolu s kolektivizací vznikala jednotná zemědělská družstva (JZD), která pohltila a nebojme se říct ukradla do té doby soukromá políčka drobným rolníkům. Scelením pozemků vznikly jednotné plochy, které rozbily do té doby funkční mozaiku luk a pastvin. Počet pracovníků v zemědělství

- Zavádění jednotných zemědělských družstev (JZD) narušilo vztah místních zemědělců k půdě. JZD v Růžďce. FOTO: J. JUREČKA.

- Sjednocování chovů skotu a ovcí do kravinů a ovčínů mělo negativní vliv na přírodní pestrost, nehledě na estetickou hodnotu krajiny, kterou tyto stavby výrazně poškodily. Kravin na hřebeni Gruň. FOTO: J. KUBEČEK.

se výrazně snížil pouze na několik desítek zaměstnanců JZD, často lhostejných k výsledkům své práce. Zároveň byla komunisty programově zničena většina soukromých zemědělců, kteří měli ke své půdě, obdělávané v rodinách po generace, silný vztah.

Díky sjednocování pozemků a intenzifikaci zemědělství sice vzrostly výnosy, ale za cenu ztráty biologické rozmanitosti. Nadměrným hnojením, použitím těžké mechanizace, mnohdy nesmyslným odvodňováním mokřadů a rozoráváním mezí byl narušen vzhled a funkce po staletí utvářené krajiny.

Na Valašsku byla naštěstí zachována část druhového bohatství, které z jiných částí naší republiky zcela zmizelo. Stalo se tak hlavně díky terénu krajiny, nepřístupnému pro těžkou techniku, a také nezdolné povaze některých jedinců, ochotných hospodařit i za cenu perzekuce. Éra kolektivizace však na valašské krajině zanechala nerasmazatelné jizvy.

Po roce 1989 se sice půda dostala zpět do rukou původních majitelů a jejich rodin, ale oni sami se většinou k původnímu hospodaření nevrátili. V poslední době se pomalu, ale jistě objevují nadšenci, kteří se snaží o návrat k tradičnímu hospodaření. Jejich aktivita obnovit a udržet tradiční maloplošné hospodaření na loukách,

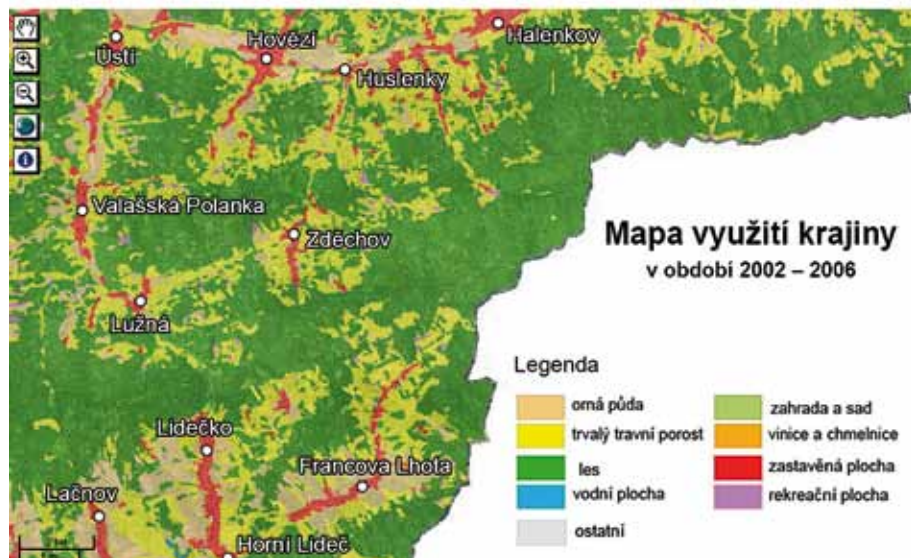
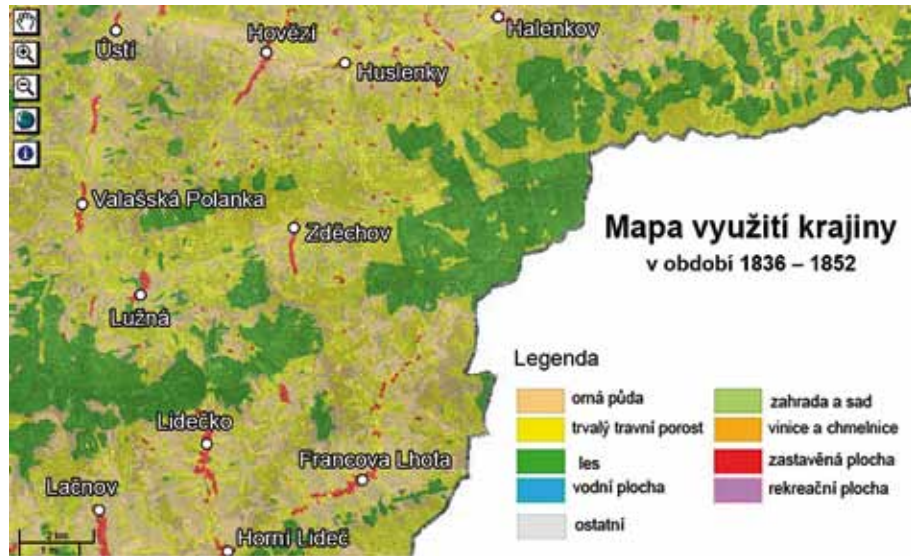
● Velkou kolektivizační změnou bylo sjednocení pozemků. Z dříve malých políček vznikly dnes tak dobře známé „rodné širé lány“, které zardousily původní pestrost obdělávané půdy. Tato tzv. unifikace je jedním z palčivých problémů celé naší republiky. Vrch Strážka u Valašského Meziříčí. Foto: J. Husák.

● Spolu s kolektivizací zemědělství jde ruku v ruce i industrializace a urbanizace. Rozrůstají se města a vznikají nové průmyslové závody, které produkují množství škodlivých látek do okolního prostředí. Pohled na Valašské Meziříčí a továrnu DEZA, a. s. Foto: J. Husák.

pastvinách, ale i v lesích a mokřadech je jediným způsobem, jak navrátit valašské krajině její pestrost. Jistě, na mnoha cennějších místech zasahuje organizovaná ochrana přírody reprezentovaná Správami CHKO, Odbory životního prostředí na různých úrovních a nevládními organizacemi. Z celkového hlediska je to ale pouze malá záplata na rozpadajícím se, dříve krásném, valašském kroji. Pokud nefunguje bohatá mozaika malých a velkých ploch s různým hospodařením, zůstanou druhy na nějaký čas zavřeny ve svých rezervacích zamřížovaných okolními poli a lesy, ale nakonec se ztratí v propadlišti dějin.

Valašská krajina prošla během posledních několika století dramatickým vývojem. Během valašské kolonizace postupně ustoupily prastaré jedlobukové pralesy bezlesí. Vznikající louky a pastviny přivedly do krajiny nové druhy živočichů a rostlin, které se zde zabydly. Negativní následky odlesňování byly řešeny nuceným zalesňováním smrkovou monokulturou. Za socialismu příroda trpěla nešetrnými zásahy do způsobu hospodaření. To mělo vliv na změnu krajinné struktury, která trvá dodnes. Dnešním problémem luk a pastvin je tak pokračující zalesňování (umělé i přirozené), odklon od extenzivní pastvy a ztráta zemědělské půdy na úkor infrastruktury, supermarketů, ale i rozrůstající se příměstské zástavby.

● Za posledních 150 let se vzhled valašské krajiny výrazně změnil. Do očí bijící zvýšení podílu lesa na úkor travních porostů a orné půdy má na svědomí zalesňování a zarůstání neobdělávaných pozemků. V údolích zase můžeme pozorovat rostoucí zástavbu vesnic. ZDROJ: MAPOVÝ PORTÁL ZMĚN KRAJINY ([HTTP://WWW.ZMENY-KRAJINY.CZ/MAPY/VYUZITI.HTML](http://www.zmeny-krajiny.cz/mapy/vyuziti.html)).

5 Co se pase a co spásá na pastvině?

Dnešní pastviny v kombinaci se zarostlými mezemi a lučními prameništi hostí v našem kraji pestrý život. Každá pastvina je trochu jiná. Jižní straně pastvin obývají teplo milující rostliny a živočichové, na severně orientovaných pastvinách najdeme třeba vlhkomilné druhy. Velmi záleží také na tom, jaké zvíře se na pastvině pase a samozřejmě, kolik jich na pastvinu vyženeme.

O rozdílech v technice pastvy hovězího dobytka a ovcí píše již Gustav Říčan ve svém díle Pastviny okresu vsetínského v moravských Karpatech z roku 1932: „Kráva je povahy líné, pase se trvale na jednom místě, důkladněji trávnik vypásá a pohnojí, proto je na kraví pastvě porost hustší travinami a obsahuje více motýlokvětých a druhů pastvinných. Ovce je povahy těkavé, jednotlivé rostliny okusuje, hned přechází dále a méně pastvinu hnojí. Proto pastvy ovčí bývají na druhy bohatší.“

Ovce, která rostliny přímo ukusuje, svou pastvou nenarušuje travní drn tolik

● Pastva hovězího dobytka se oproti ovcím odlišuje intenzitou sešlapu půd. Negativně se projevuje hlavně na strmějších pastvinách v podobě vodorovných chodníčků, po kterých se zvířata pohybují. Úbočí Ploské ve Velké Fatře. Foto: J. Husák.

jako kráva, která rostliny přímo trhá. Rozdíl je samozřejmě i v míře narušení sešlapem. Na jisté míře narušení drnu zvířecími kopýtky jsou však bytostně závislí mnozí obyvatelé pastvin z říše rostlinné i živočišné.

Na pastvinách nás překvapí pestrá směsice barev a vůní kvetoucích bylin a trav. I jednotlivé pastviny se liší tím, jaké květiny na nich můžeme najít. Na nápadných a pro Valašsko typických jalovcových pasíncích, které ještě dnes můžeme vidět například v přírodní památce Uherská v Huslenkách, roste pestrá mozaika lučních květin. Pastviny s jalovcem jsou na jižních a jihovýchodních svazích, a díky tomu jsou ideálně osluněné, jsou teplejší a sušší, než třeba svahy severní. Na těchto pastvinách se setkáváme s nízkými mraveništi buď osídlenými, nebo již opuštěnými. Mravenčí kopečky jsou porostlé druhy rostlin, které mají rády teplo a sucho. Najdeme zde „koberce“ léčivé a nádherně vonící mateřídoušky vejčité (*Thymus pulegioides*), mezi ní vtroušený jahodník obecný (*Fragaria vesca*) s lákavými plody „lesními jahodami“ a také třeba drobný rozchodník tenkolistý (*Sedum boloniense*) se zářivě žlutými květy.

Mimo mravenčí kopečky zde najdeme i statnější rostliny. Z trav dominuje nenápadný a gracilní psineček tenký (*Agrostis capillaris*) nebo do deseti centimetrů vysoké trsy kostřavy červené (*Festuca rubra*). Tolik charakteristickou vůni čerstvě posečené trávy dodávají kumariny, které jsou obsaženy v tomce vonné (*Anthoxanthum odoratum*), ostatně napoví nám to i její jméno. Z ostatních druhů, které na jalovcové pastvině najdeme, je to pampelišce podobná máchelka srstnatá (*Leontodon hispidus*), která kvete hojně na konci léta. Lidově se jí říká „kozí brada“. Již z dálky je nápadný pcháč bělohlavý (*Cirsium eriophorum*), statná ostnitá bylina, které se lidově říká „valašská růže“ či „valašský bodlák“ a je často námětem pro lidové umělce. Jedovatý pryšec chvojka (*Euphorbia cyparissias*) tvoří na pastvinách celá kola, dobytek ho nespásá, a tak se může nerušeně rozrůstat. Na pryšce je vázán vzácný motýl lišaj pryšcový (*Hyles euphorbiae*). Známé jsou i pichlavé růžice „valašského slunce“ pupavy bezlodyžné (*Carlina acaulis*), které se často suší a používají jako dekorace do suchých vazeb. Kořen pupavy bezlodyžné má zvláštní, ořechu podobnou chuť. Od dávných dob byl používán jako léčivo a prodáván v lékárnách pod názvem „rákosový kořen“ nebo „kořen divokého artyčoku“. Jalovcové pastviny jsou druhově nejpestřejší, ale také nejvíce ohroženy zarůstáním dřevinami a kapradinou hasivkou orličí (*Pteridium aquilinum*).

Vzácně se na jižních svazích v nižších a středních polohách Vsetínských vrchů a Javorníků, zejména tam, kde podloží tvoří pískovce s vápnitým tmelem, vytvořily druhově bohaté porosty s řadou teplomilných druhů. Zde celé porosty širších listů vytváří statné trávy válečka prapořitá (*Brachypodium pinnatum*) a sveřep vzpřímený (*Bromus erectus*). Společně zde rostou druhy, které jinak najdeme mnohem jižněji nebo na vápnitějším podkladu. Je to smetanově nebo fialově kvetoucí tep-

● Rozmanitá květena na valašských loukách a pastvinách. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ, J. HUSÁK.

lomilný černohlávek dřípátý (*Prunella laciniata*) nebo pcháč bezlodyžný (*Cirsium acaule*), který je v rámci České republiky nejhojnější právě na Vsetínsku. Vzácně se vyskytují i další teplomilné druhy jako žlutokvětý oman mečolístý (*Inula ensifolia*) a nádherný hořec křížatý (*Gentiana cruciata*) s tmavě modrými květy.

Na mezích a na okrajích pastvin ve středních a vyšších polohách se vyskytují podhorské a horské trávníky se smilkou tuhou (*Nardus stricta*), která vytváří trsy s ostrými a drsnými listy. Tyto pastviny jsou druhově chudší, už na nich nenajdeme zářivé orchideje. Z bylin zde často najdeme nevonnou violku psí (*Viola canina*) s bledě fialovými květy, mateřídoušku vejčitou (*Thymus pulegioides*) a drobný modrokvětý vítod obecný (*Polygala vulgaris*). Na těchto pastvinách najdeme i vřes obecný (*Calluna vulgaris*) nebo borůvku brusnici (*Vaccinium myrtillus*).

Valaško je, co se týče květeny, výjimečným územím. Aktuální flóra České republiky čítá zhruba 2617 druhů cévnatých rostlin. Na Valašsku jich roste asi 1000. Krajina je živý organismus, a proto se tato čísla pořád mění. Neustále jsou zavlekány nové druhy, naopak některé jiné z krajiny mizí. Malebné valašské kopce jsou západní výspou rozsáhlého evropského pohoří Karpaty. Valaško je tak geologicky, ale i svými rostlinnými, zvířecími obyvateli a nakonec i místními lidovými zvyky, písněmi a nářečím mnohem blíže Slovensku než Čechám. Příroda státní hranice neuznává, a tak na Valašsku rostou také květiny, které jsou doma v Karpatech – na Slovensku, v Rumunsku, Ukrajině nebo Polsku. V Čechách, za řekou Moravou, tyto karpatské rostliny vůbec nenajdeme.

Z nejvýznamnějších živočišných druhů, vyskytujících se na periodicky narušovaných extenzivních pastvinách, je kromě vlajkového valašského druhu modráška černoskvřnného (*Maculinea arion*) i kriticky ohrožený perleťovec maceškový (*Argynnis niobe*), jehož housenky se vyvíjejí na oslabených violkách rostoucích na obnažené půdě; soumračník bělopásný (*Pyrgus alveus*) charakteristický pro podhorské pastviny, vřetenuška třeslicová (*Zygaena*

● *Prosyhající osamoceně stojící lípa na pastvině Huslenky-Losový. Tento strom hostí velmi početnou skupinu dřevokazných druhů hmyzu. FOTO: D. HALATA.*

perleťovec maceškový (*Argynnis niobe*)soumračník čárkovaný (*Hesperia comma*)zelenáček (*Jordanita* sp.)hnědásek kostkovaný (*Melitaea cinxia*)soumračník skořicový (*Spialia sertorius*)vřetenuška ligrusová (*Zygaena carniolica*)otakárek ovocný (*Iphiclides podalirium*)pabourovec jestřábníkový (*Lemonia dumi*)kobyłka křídlatá (*Phaneroptera falcata*)

● *Mnoho krásných zástupců z říše hmyzu potkáme na valašských pastvinách a loukách. Například otakárek ovocný (*Iphiclides podalirium*) byl na Valašsku dlouho neznámý, ale v posledních letech se k nám začíná vracet. Dříve běžná „podzimní denní můra“ pabourovec jestřábníkový (*Lemonia dumi*) je dnes kriticky ohrožená, avšak v roce 2003 bylo několik jedinců pozorováno v Huslenkách, v místní části Losový. Příkladem býložravého druhu hmyzu, který velmi dobře zareagoval na v poslední době teplá léta a mírné zimy a rychle se šíří z jihu, je kobyłka křídlatá (*Phaneroptera falcata*). FOTO: M. VOJTÍŠEK, L. SPITZER.*

brizae) vyhledávající zanedbanější luční porosty, nebo zelenáček velký (*Jordanita notata*). Z dalších bezobratlých tvoří na Valašsku největší české populace noční motýl pabourovec pampeliškový (*Lemonia taraxaci*), charakteristicky „pastvinová“ a rychle ustupující saranče vrzavá (*Psophus stridulus*) nebo sklípkánek černý (*Atypus piceus*). Většina těchto druhů byla v minulosti v ČR poměrně široce rozšířená, za své přežití na Valašsku jednoznačně vděčí zdejšímu přetrvání tradičního maloplošného hospodaření.

Pouze extenzivní pastva, spojená s periodickým výběrovým kosením a odstraňováním keřovitého náletu, prováděná přibližně stejným systémem jako v předchozích staletích, zaručí udržení a snad i zvýšení životaschopnosti mnoha velmi vzácných rostlinných a živočišných druhů.

6 Není louka jako louka

Šetrně, tedy extenzivně obhospodařovaná louka vypadá na první pohled úplně jinak než louka obhospodařovaná intenzivně. V čem je jiná? Je pestrá. Kromě řady druhů trav na ní roste množství nejrůznějších kvetoucích bylin. Obecně lze říci, že zde přežívají druhy, které nesnášejí hromadění živin v půdě. Pěkných květnatých luk je v dnešní krajině poskrovnu, jsou roztrženy do malých zbytků a soustředěny spíše do středních a vyšších poloh.

Naopak intenzivně obhospodařovaná louka je uměle hnojená, kosená těžkou technikou a určena k co nejvyšší produkci zelené hmoty. Kromě několika druhů trav, které patří ke konkurenčně silným „agresivním“ druhům, zde téměř nic jiného neroste. Tam, kde je přemíra živin, nejsou schopny slabší byliny konkurovat travám, jako je srha říznačka (*Dactylis glomerata*), psárka luční (*Alopecurus pratensis*) nebo kostřava luční (*Festuca pratensis*).

- *Hlavinka horská* (*Traunsteinera globosa*) je velice citlivá na minerální i organické přihnojování, rychle mizí z většiny luk v nižších polohách, a proto je řazena k silně ohroženým druhům naší květeny. Louky na hřebenu Vsetínských vrchů. Foto: J. TKÁČIKOVÁ.

- *Oman vrbolistý* (*Inula salicina*) roste na suchých a výslunných loukách, často s dalšími teplomilnými rostlinami. Na Valašsku je poměrně hojný, ale není tomu tak na celé Moravě, v severní části Moravy neroste. Vsetín, Nepřejov. Foto: J. TKÁČIKOVÁ.

- Květnaté louky jsou už na první pohled krásně pestré. Jsou barevné, převládají v nich byliny nad travami. A často v nich najdeme luční orchideje – bradáček, vemeník a vstavače. Louky na hřebenu Vsetínských vrchů. Foto: J. TKÁČIKOVÁ.

- Květnatá louka je plná květů i na podzim. Září na ní žluté „podzimní pampelišky“, jak se lidově říká máchelce srstnaté (*Leontodon hispidus*). Foto: J. TKÁČIKOVÁ.

Na Valašsku dříve louky v dnešním slova smyslu skoro vůbec neexistovaly. Až v souvislosti s ustájením dobytka vznikly louky, využívané k produkci sena. Na Valašsku ještě před několika staletími takřka neexistovala místa, kam by nezašla potulující se stádečka ovcí, koz či kde by nebyla uvázána kravka. Pestré květnaté louko-pastviny byly v minulosti rozšířeny na celém území Valašska a byly druhově bohatší než typické louky i typické pastviny.

● Díky odlesnění a velkým plochám luk a pastvin se na Valašsku zalíbilo i mnoha teplomilným rostlinám. Dnes, kdy je krajina mnohem více zalesněná než před 200 lety, vydržely teplomilné druhy jen na několika málo místech. Třeba na kopci Ochmelově nad Huslenkami. Foto: J. TKÁČIKOVÁ.

První období sušení trávy na Valašsku, tzv. senoseč, probíhalo v závislosti na počasí obvykle od poloviny června do poloviny července. Druhá sklizeň sena se nazývala otava a trvala od poloviny července do poloviny srpna. Seno z druhé seče mělo odlišnou kvalitu díky kratším stonkům.

Tráva se sekla vždy časně ráno, dokud byla mokrá od rosy. K sečení se používala kosa. Pokosená tráva zůstala ležet v řádcích v závislosti na počasí několik dní. Pokud bylo počasí vhodné pro sušení sena, pokosené řádky byly rozházeny do co nejtenčí vrstvy, aby se seno rychle usušilo, a během této doby se několikrát obracelo hráběmi. Při ručním obracení a hrabání trvalo delší dobu, než bylo seno uklizeno. Semena pokosených travin a bylin tak stačila dozrát a dostala se zpět na louku. Nakonec bylo seno shrabáno a složeno na sušáky, tzv. paramity nebo ostrévky, kde se během jednoho až dvou týdnů dosušilo. Poté bylo nutné seno ze sušáku přeložit na vůz a uložit je do stodoly. Tato náročná a ručně prováděná práce zajistila voňavou píci na zimu a napomáhala k udržení mnoha kvetoucích bylin v trávníku. Při postupném sušení trávy na louce, jejím obracení a skládání na sušáky, docházelo k vysypávání semen bylin na půdu a udržování semenné banky v půdě.

Dnes jsou zemědělské stroje schopny seno z obrovských ploch obrátit a sklidit

● Na horských loukách na Valašsku rostou překvapivě i teplomilné a vápnomilné druhy. Nápadná, statná rostlina připomínající květem pampelišku je prasetník plamatý (*Hypochaeris maculata*). Nápadné jsou i jeho tmavočerveně skvrnitě listy, které tvoří přízemní růžici. Foto: J. TKÁČIKOVÁ.

● Na suchých jižních stráních roste zajímavá tráva válečka prapořitá (*Brachypodium pinnatum*). Pohromou se stává, pokud se taková louka přestane kosit. Během krátké doby válečka zaroste celou plochu a vytlačí ostatní rostliny. Huslenky, okraje polní cesty směrem na Ochmelov. Foto: J. TKÁČIKOVÁ.

už i za 1 den. Seno se pak stlačí speciálními balíkovacími do 50 až 100 kg balíků, zabalí do fólie a odveze. Řada druhů rostlin se tak většinou vůbec nestihne i mnoho let po sobě vyse-

menit! Tak dochází k stálému druhovému ochuzování luk, protože přežívají jen ty silnější „úspěšnější“ druhy, což jsou většinou některé trávy.

Je zřejmé, že sekačka pracuje mnohonásobně rychleji než nejšikovnější muž s kosou. Senoseč, která v minulosti trvala někdy i 14 dnů, je v dnešní době zkrácena často na pouhé 1–3 dny. Z hlediska ušetření lidské práce je to nepopiratelný pokrok, ale na druhou stranu z luk mizí řada květin a živočichů.

Při rychlém pokosení velkých lučních ploch během několika hodin zahyne obrovské množství hmyzu, protože nestihne před strojem utéct a ukrýt se ve vysoké trávě, mnozí jsou zaživa „pohřbeni“ do igelitových balíků sena. Ti přeživší jsou masově loveni ptáky, před kterými se na pokosené louce nemají kam ukrýt. A ti, co zbydou, pak zmirají hlady, protože většinou není v dosahu sečené plochy dostatečná nabídka potravy v podobě nepokosené louky plné nektaru. Podobný osud většinou čeká také ptáky, kteří zde hnízdí – chřástala polního, křepelku či koroptev.

V minulosti při kosení malých plošek toto nebyl problém. Pokud „padla“ v jeden čas i větší louka, vždy byla v sousedství nějaká nepokosená, protože rozsáhlé komplexy luk a pastvin na sebe volně navazovaly. Dnes zbývají z původní rozlohy luk pouze

● *Louky potřebují pravidelnou péči. Aby stále kvetly a hýřily barvami, musí být v zemi přítomná dostatečná zásoba semen všech lučních květin. Pro louky je proto nejlepší tradiční sušení sena na sušících, tzv. ostrévkách přímo na louce, kdy se z usychajícího sena semínka vysypávají přímo na zem. Louky na Soláni. Foto: J. Husák.*

fragmenty většinou obklopené lesem. Když je louka celoplošně strojově pokosena, hmyz ani obratlovci nemají kam uniknout. Pokud se kdysi seno hrabalo ručně, měl hmyz dostatek času na to, aby se přestěhoval jinam. Při moderním balíkování sena už to tak lehké není. Pod fólií balíků hynie neuvěřitelné množství hmyzu.

Nejdříve jsou potlačeny druhy vzácné s vyhraněnými ekologickými nároky či druhy, které se nacházejí ve stádiu kvetení nebo mají v ten čas svá vývojová stádia stále ve vegetaci „vysoko nad zemí“. U hmyzu je to např. perleťovec maceškový (*Argynnis niobe*), hnědásek kostkovaný (*Melitaea cinxia*) či dvojice modrásků – modrásek bahenní (*Maculinea nausithous*) a modrásek očkovaný (*Maculinea teleius*). Velmi negativní vliv má celoplošné sečení i na druhy běžné a odolné. Většinou nedochází k jejich totálnímu vyhubení, dojde však k jejich drastickému početnímu úbytku. V některých zdokumentovaných případech došlo ke snížení velikosti populace až o dva řády (z tisíců na desítky!). Celoplošné sečení totiž odstraní veškerou dostupnou potravu pro dospělé. Vysoká je i úmrtnost vývojových stádií.

Je zřejmé, že změna obdělávání a sečení má negativní vliv na obyvatele luk. Tradiční způsoby obhospodařování luk jsou sice pomalejší a méně efektivní, ale zato

mnohem šetrnější k přírodě. Ekologické povědomí o trvale udržitelném rozvoji je potřeba budovat a to právě dnes, kdy nám poměrně blahobytný způsob života dovoluje „utrhnout si od úst“. Je jen na nás, čemu dáme přednost.

● *Způsob balení sena ovlivňuje hmyzí obyvatele luk – z balíků senáže pouze zpevněných sítí dokáže mnoho živočichů uniknout. Z těch, které jsou celé zatavené v plastu, se hmyz zpět na louku nedostane. Hutisko-Solanec. Foto: J. Husák.*

7 Tam, kde se rodí voda

Krásným a cenným prvkem v pestré valašské krajině jsou svahová luční prameniště. Jsou to nevelká místa, kde na povrch kosených či pasených svahů prosakuje voda. Voda se zde objevuje trvale, na některých místech tak silně, že vznikají i malé stružky. Tato místa můžeme nazvat luční prameniště nebo prameništní mokřad.

Na Valašsku jsou prameništní mokřady velmi časté. Vznikají díky zdejšímu geologickému podkladu. Kdybychom se podívali pod povrch, narazili bychom na dvě střídající se horniny různě propustné pro vodu – pískovec a jílovec. Geologové takové kombinaci hornin říkají flyš.

● Na kyselých prameništích s převládajícími mechrosty, zejména rašeliničky (rod *Sphagnum*), roste vzácně také masožravá rosnatka okrouhlolistá (*Drosera rotundifolia*). Vychvalována byla zvláště ve středověku a připisovala se jí moc prodloužit lidský život až do 100 let. FOTO: T. KAŠPAR.

● Hořký jetel neboli správně česky vachta trojlístá (*Menyanthes trifoliata*) je starou léčivou rostlinou, užívala se při žaludečních potížích a nechutenství, proto se její listy přidávaly i do hořkých žaludečních likérů. Bohužel, v přírodě kvetoucí rostliny utrpěly sběrem pro léčebné účely a také z krajiny zmizela místa jejího přirozeného výskytu – rašelinné louky a slatiny. FOTO: T. KAŠPAR.

Pískovec je pro vodu propustný, naopak jílovec jen málo. Vsakující voda narazí na nepropustnou vrstvu, hromadí se zde a stéká po ní tak dlouho, až se dostane z podzemí na povrch. V tomto místě vzniká prameniště. Flyš má ještě jednu zajímavou vlastnost – může obsahovat velké nebo naopak velmi malé množství vápníku. Obsah vápníku v hornině způsobuje, že i každý prameništní mokřad zásobuje voda s různým obsahem tohoto prvku. Proto na každém mokřadu žijí jiní živočichové a rostou jiné rostliny, někde druhy vápnomilné a často jen o kousek dál druhy, které vápník nevyhledávají.

Pryč je doba, kdy se velká část krajiny pravidelně kosila. Se zarůstajícími nebo kosenými, ale také přihnojovanými loukami mizí i jejich součást – malá luční prameniště. A velká hrozba visí i nad dosud kosenými prameništi.

V posledních letech se v krajině zvyšuje přísun živin, zejména dusíku a to nejen kvůli přímému hnojení v zemědělství, ale také kvůli narůstající automobilové dopravě. Plynné sloučeniny obsahující dusík v ovzduší se s dešťovou vodou dostávají

● Mokrě pcháčové louky často hostí luční orchideje. Na mokřích nebo silně podmáčených místech v osluněných lučních porostech často narazíme na orchidej prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*). Na fotografii je pravděpodobně kříženec mezi prstnatcem májovým a dalším poměrně hojným prstnatcem Fuchsovým. Kříženec prstnatec Braunův (*Dactylorhiza xbraunii*) roste v ČR roztroušeně v oblastech s hojným výskytem obou rodičovských druhů. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

● Vlhká vrchovištní louka na přírodní památce Podgruň s kvetoucím suchopýřem úzkolistým (*Eriophorum angustifolium*). FOTO: J. HUSÁK.

- Na vlhkých loukách Valaška často roste mečík střechovitý (*Gladiolus imbricatus*), který je ve zbytku republiky vzácný. PP Poskla, Hutisko-Solanec. Foto: J. Husák.

i na luční prameniště. Většina vzácných a ohrožených rostlin roste na lučních prameništích se suchopýry. Tato prameniště jsou nejvíce ohrožena, protože nesnesou vyšší přísun živin a vyžadují pravidelné kosení.

Malá luční prameniště jsou zdrojem nejcennějšího daru, který nám krajina dává, ale také nám připomínají zemědělskou tradici Valaška.

O valašských bylinách, ptácích a hmyzu

V této kapitole poznáte zajímavé a dobrodružné příběhy jednotlivých druhů rostlin i zvířat, které na valašských loukách a pastvinách žijí a s jejich existencí jsou úzce spjatý.

8 Orchideje – kolibříci mezi květinami

Více než polovinu našich orchidejí můžeme najít na loukách a pastvinách. Jejich růstu prospívá pravidelné kosení i extenzivní pastva. Rostou celý život nebo alespoň jeho část ve spojení s houbovými vlákny, kterými přijímají z půdy výživné látky. Bez tohoto soužití (symbiózy) jejich semena v přírodě neklíčí. Proto je, na rozdíl od tropických druhů, pěstování i přesazování našich orchidejí velmi problematické a velmi málo úspěšné. Záchrana orchidejí spočívá především v udržení optimálních podmínek na místech jejich výskytu. U lučních druhů orchidejí je nutné pokosit louku alespoň jednou za rok a pokosenou trávu zkompostovat nebo spálit. Ideálním způsobem údržby takovéto lokality je extenzivní pastva ovcí. Louky se nesmí rozorat. Je ale nezbytné z nich odstraňovat náletové dřeviny a nikdy se zde nesmí používat hnojiva.

Kvůli přihnojování luk, intenzifikaci hospodaření a zarůstání extenzivních pastvin v nedostupných polohách došlo k situaci, že v současné době patří většina lučních orchidejí k velmi ohrožené skupině naší i evropské květeny. Je to způsobeno nejen úbytkem vhodných lokalit, na kterých by mohly růst, ale také změnou ekologických podmínek prakticky na všech místech, kde se ještě v nedávné minulosti hojně vyskytovaly. Pro svou citlivost na hnojení a kyselé deště jsou dobrými ukazateli nenarušeného životního prostředí.

Z několika valašských druhů orchidejí můžeme uvést fialově kvetoucí vstavač kukačka (*Orchis morio*), která dnes roste jen na několika desítkách lokalit. Vzácný vstavač osmahlý (*O. ustulata*) má vrcholek květenství tmavě červenohnědý a spodní část květenství s bílými květy – vypadá jako by ho shora někdo připálil. Semínka vstavače osmahlého potřebují pro úspěšné vyklíčení nezapojený travní porost s častým narušením až na hlinitý podklad. Jinak snadno podléhá konkuru-

● Vstavač kukačka (*Orchis morio*).
Foto: J. TKÁČKOVÁ.

renčně silnějším rostlinám. Žlutě nebo růžově může kvést brzy na jaře prstnatec bezový (*Dactylorhiza sambucina*), později v květnu červený prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*). V létě zase můžeme vidět růžové a vonné květy orchideje pětiprstky žežulníku (*Gymnadenia conopsea*) a další vzácné a ohrožené druhy. Na orchidejích je zajímavé i to, že jsou k večeru opylovány i kolibříky z říše hmyzu – různými druhy lišajů. Mají totiž velmi dlouhé sosáky, které dovedně zasunují do trubkovitých květů orchidejí.

Typickým příkladem orchideje rychle mizející z valašských luk a pastvin je vstavač kukačka (*Orchis morio*). Dříve to byla jedna z nejhojnějších orchidejí, jejíž květ vykukoval snad z každé louky. Dnes však rychle mizí i z valašských strání. Důvody, proč tomu tak je, přesně neznáme. Snad vlivem sloučenin dusíku, které se dostávají do půdy s deštěm a mění složení půdních hub. Ohrožení spočívá také v hnojení, rekultivaci a zarůstání luk. Na vině jsou také nenechavci, kteří rostliny často z neznalosti trhají v době květu nebo bezohledně vyrývají ze země. I přes stávající přísnou ochranu a intenzivní snahu o zachování lokalit vstavače kukačky v původním stavu patří mezi silně ohrožené druhy rostlin. Na Vsetínsku je dnes známá pouze z posledních 18 lokalit.

● Prstnatec bezový (*Dactylorhiza sambucina*) pomalu, ale jistě mizí z valašské krajiny. Kvete jako jedna z prvních jarních orchidejí, zpravidla v květnu, na pastvinách a nehnojených loukách. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

● Vstavač mužský (*Orchis mascula*) je v současnosti nejhojnější luční orchidej, ale na Valašskomeziříčsku jej uvidíme vzácně. Více lokalit je v okolí Vsetína. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

● Silně ohrožený vstavač bledý (*Orchis pallens*) je lesní orchidej rostoucí ve světlých dubohabřinách nebo na jejich okrajích a přilehlých loukách. Najít jej můžeme třeba v okolí Liptálu, Choryně a Jasenice u Lešné. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

● Na Vsetínsku je vemeník dvoulístý (*Platanthera bifolia*) poměrně hojná orchidej s desítkami lokalit. Roste především na tradičně obhospodařovaných loukách a pastvinách, ale často se s ním setkáme i v prosvětlených dubohabřinách. FOTO: J. HUSÁK.

● Prstnatec Fuchsův (*Dactylorhiza fuchsii*) roste na Valašsku poměrně hojně na vlhkých nebo zastíněných loukách a pastvinách nebo ve světlých lesích. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

- Bradáček vejčitý (*Listera ovata*) roste nejen na loukách, ale také ve světlých listnatých lesích a v jejich lemech. Tato orchidej je často přehlížena, protože kvete drobnými zelenými kvítky, které splývají s okolní trávou. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.
- Vstavač osmahlý (*Orchis ustulata*) je na Valašsku vzácná orchidej, velmi zranitelná zanedbáním péče o místa svého výskytu – druhově bohaté výslunné louky. Jméno získal snad podle „připáleného“ tmavočerveně zbarveného vrcholu květenství. A vidět můžeme tuto krásnou orchidej od Vsetína po Huslenky. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.
- Prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*) ještě běžně uvidíme na mokřích nebo silně podmáčených a zároveň osluněných loukách. Kvete v květnu, jak napovídá i jeho jméno. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

9 Kouzelná pupava

Pcháči, pchálé, pichláci a řadu dalších valašských názvů používáme pro pcháče, bodláky a všechny další rostliny, které mají ostré trny a špičaté listy. Takovou pichlavou rostlinou je i pupava bezlodyžná, latinsky *Carlina acaulis*. Většinou jsou bodláky a pcháče statné rostliny pokryté tuhými pichlavými ostny, ale pupava je jiná. Roste přitisknutá k zemi. Má tak krátkou lodyhu, až se zdá, že listy i květ (botanicky správně úbor) vyrůstají přímo ze země. Ve středu je velký květ a do všech stran vybíhají tuhé, zubaté a velmi pichlavé listy, které připomínají sluneční paprsky. Proč se pupava tak tiskne k zemi a neroste do výšky? Protože se přizpůsobila

- Pupava bezlodyžná (*Carlina acaulis*) se přizpůsobila pasení na suchých stráních – její nízký vzrůst a pichlavý květ brání ovčím a kravám tuto rostlinu likvidovat. FOTO: T. KAŠPAR.

paseným suchých stráním, kde ji taky nejčastěji najdeme. Krávy nebo ovce spásají trávu, ale pichlavým a jedovatým rostlinám se vyhýbají. A tak má pupava dostatek světla a tepla i těsně u země. Nikdo a nic ji nestíní. Nebezpečí pro pupavu nastane,

když pastva zmizí a všude kolem začne bujně růst tráva a plevel. Ta pak pupavu zastíní. Ještě několik let dokáže přežít i ve vysoké trávě, ale nakonec zahyne.

Pupava je známá díky své kráse. Kvete na podzim a často si ji přineseme z podzimní procházky domů. Pupava prý může napovědět pozornému kolemjdoucímu, jaké bude počasí. Za sucha se její bílé květy otevírají a za vlhka zavírají. Chcete-li mít pěknou usušenou pupavu, vydejte se na ni proto za pěkného slunného počasí, kdy jsou květy otevřené.

Vzpomínáte si, jak jste si ještě jako děti na pupavě pochutnávali? Taková ochutnávka pupavy ovšem vyžaduje jistou dávku statečnosti, protože dostat se přes pichlavé listy a přitom se o ně neporanit, není jen tak. Nejlépe je nožem vyříznout celou rostlinu ze země, odstranit listy a svrchní část velkého květu. Vespod se pak skrývá bílá dužnatá vrstva, která chutí připomíná něco mezi kedlubnem a mladým lískovým oříškem.

Téměř zapomenuté jsou její léčivé vlastnosti. Pupava byla kdysi slavnou až zázračnou rostlinou a pěstovala se ve všech klášterních zahradách. Používán byl kořen, který je hořký a silně aromatický až páchnoucí. Ten byl prodáván v lékárnách pod názvem „rákosový kořen“ nebo „kořen divokého artyčoku“ a léčil trávicí trakt lidem i dobytku.

Pupava je rostlinou, která neodmyslitelně patří k Valašsku. Navíc je krásná i usušená a proto bývá námětem valašských umělců, kteří ji někdy nazývají valašským sluncem. Škoda jen, že s mizející pastvou a zarůstáním luk mizí z Valaška i stovky a možná tisíce kusů této nádherné rostliny.

10 Valašský bodlák

Nápadný fialový květ (správně botanicky květenství) má rostlina, která je tradičně spojována s valašským regionem – patří pcháči bělohlavému (*Cirsium eriophorum*). Tato statná a ostnitá bylina dosahující výšky až 150 cm je typickým druhem valašských pastvin. V prvním roce vyrůstá pouze přízemní růžice listů, kvete až druhým rokem. Její životní strategie dvouleté rostliny vysvětluje, proč je tak častá na pastvinách a naopak na kosených loukách roste jen vzácně. Pokosené rostliny totiž nestačí vykvést a vytvořit semena, která zaručují přežití pcháče i v následujících letech. Navíc ostny na rostlině fungují jako spolehlivá ochrana před pasoucím se dobytkem či ovce. A tak při toulkách po okolních kopcích můžete narazit na vypasenou louku, ze které doslova trčí statní jedinci pcháče bělohlavého. Jejich půvab je zachycen na řadě kreseb či dřevorytech místních umělců. Stala se symbolem neúrodné valašské půdy, zdejšího těžkého života drobných rolníků, ale zároveň vyjadřuje jedinečnou krásu místní krajiny. Často je označována jako „valašský bodlák“ nebo poetičtěji „valašská růže“.

Pcháč bělohlavý je zařazen do Červeného seznamu cévnatých rostlin jako ohrožený druh především díky svému roztroušenému rozšíření na území republiky. Mimo Valašsko roste ještě v nejteplejších nížinách Čech a na Moravě v Moravském krasu. Mnoho lokalit v minulosti zaniklo přeměnou luk a pastvin na intenzivně využívaná pole. Doufejme, že z místních pastvin nezmizí a bude dál výstižně symbolizovat drsný půvab zdejšího kraje.

● Vzácný pcháč bělohlavý (*Cirsium eriophorum*) se na Valašsku často označuje jako „valašský bodlák“ nebo poetičtěji „valašská růže“. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

11 Růže, které kosa nevadí

Růže známe spíše v podobě okrasných kříženců ze zahrádek. Pojďme se ale podívat podrobněji na ty původní, volně rostoucí v přírodě. Ty najdeme na mezích a na nekosených loukách. Neříkáme jim ani růže, ale spíš po valašsku „šípí“, „šípčí“ nebo „šipinky“.

Jednou z těchto planě rostoucích růží je teplomilná růže keltská (*Rosa gallica*). Své jméno získala snad díky tomu, že se její rozšíření kryje s někdejšími keltským osídlením ve střední Evropě.

Na Valašsku roste jen roztroušeně, častější je v teplejších oblastech, ale i tam rychle ubývá. Růže keltská je velmi nenápadná. Patří k nízkým druhům růží, které netvoří statné keře, na které jsme zvyklí např. u běžné růže šípkové. Růže keltská se nežene do výšky, zato se více rozrůstá do šířky pomocí podzemních výhonů. Volba nízkého vzrůstu a bohatého odnožování umožňuje růži keltské růst na kosených loukách a pastvinách. Jak ji poznáme? Výhony jsou hustě červeně ostnité, takže není spásána dobyt看em. Růži keltskou nepřehlédneme v době, kdy kvete. Květ

● Růže keltská má jeden z největších květů mezi růžemi – může dosahovat v průměru až 10 cm. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

je velký, někdy až do 10 cm v průměru, má vůbec největší květy ze všech evropských růží! Květy jsou zbarveny tmavě růžově a intenzivně voní. Kvete na začátku léta. Růže keltská vyhledává suchá a slunná místa. Najdeme ji na suchých mezích, na travnatých i skalnatých stráních, na náspech, pastvinách. Často to jsou místa vedená jako neplodná půda. Je to také stará kulturní rostlina, která dosud slouží pro šlechtění nových odrůd. V oblibě bývaly uměle vyšlechtěné kultivary této růže – tzv. mechovky, které mají zmnožené žlázy na kališních lístcích. Dodnes se tyto růže mnohde pěstují, zejména v parcích a zámeckých zahradách. Stále ubývá míst, kde tato krásná růže volně roste. Právem byla zařazena mezi ohrožené druhy naší květeny.

12 Příběh hořečku žlutavého

Hořeček žlutavý (*Gentianella lutescens*) zmizel z valašských pastvin příliš rychle, aniž by bylo přesně zjištěno proč. Předpokládá se, že na vině je především chybějící pastva a hnojení luk, ale také atmosférický spad, který obohacuje louky a pastviny dusíkem. Hořeček nutně potřebuje pastvu, náhražka v podobě kosení pouze zpomaluje jeho vymírání. Sešlap trávy a narušování půdy při pastvě má pro pastvinné druhy rostlin zásadní význam. Obnažuje malé plošky půdy, na kterých následně mohou vyklíčit nové rostlinky. Pastva také snižuje konkurenční tlak zdatnějších rostlin, které po seči rychle obráží z oddenků. Podobně jako pastva funguje vypalování pastvin. Řízené požáry bránily zarůstání pastvin nejen lesem, ale i agresivními druhy trav.

● Hořeček žlutavý pravý (*Gentianella lutescens* subsp. *lutescens*) je kriticky ohrožený, v létě kvetoucí poddruh hořečku žlutavého. Galovské lúky (Huslenky-Kýchová). FOTO: T. KAŠPAR.

● Hořeček žlutavý karpatský (*Gentianella lutescens* subsp. *carpatica*) je později kvetoucí kriticky ohrožený poddruh hořečku žlutavého, který je na pokraji vyhynutí. Huslenky. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

Ještě po roce 1980 bylo známo z Javorníků 22 lokalit, převážně z hřebene mezi Kohútkou a Velkým Javorníkem, kde se hořeček vyskytoval. Dnes však tento druh najdeme pouze na dvou místech a i tam je na vymření. Prvním místem jsou bývalé

pastviny v údolí Kýchová v Huslenkách. Druhá lokalita je PR Galovské lúky, také v obci Huslenky.

Ptáte se na důvod? V minulosti dobrá strategie dvouletky, která kvete pouze každý druhý rok, se pro hořeček stala osudnou. V neobhospodařované nebo naopak intenzivně využívané krajině se tato strategie nevyplácí. Buď jsou hořečky ze svých míst doslova vysečeny, nebo za čas ustoupí hustým drnům trav. Pro své vysemenění totiž potřebují odhalenou půdu bez konkurenčního tlaku ostatních bylin a hlavně trav. Poslední kapkou pro tento druh na mnoha místech jeho bohatého

výskytu bylo zalesnění posledních původních pastvin nebo jejich přirozené zarůstání náletovými dřevinami po jejich opuštění. Podobný osud čeká na Valašsku zřejmě i hořeček brvitý (*Gentiana ciliata*), který v posledních letech také rychle mizí.

- Opuštěná pastvina zarůstající náletem a uměle zalesněná smrkem a bukem. Pastvu připomínají keře jalovce. T zde v minulosti rostl hořeček žlutavý. Huslenky. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

- Pastvina v údolí Zbeličné v Huslenkách je posledním místem, kde vykvétá ve větším počtu hořeček žlutavý karpatský. Huslenky. FOTO: L. SPITZER.

13 Mocná to zelina

Suřanka nebo suřánek, devaterník či samolístek – pod všemi těmito lidovými jmény se skrývá jedna jediná rostlina, totiž bahenní (*Parnassia palustris*). V minulosti byla považována za čarovnou rostlinu. Říkalo se: „Té se i čert bojí“. A o tom je následující pověst, kterou zapsal v roce 1892 Matouš Václavek: „Jednou uchytil jakousi děvčici čert, a když ji v povětrí už hodný kus nesl, chtěl si odpočinouti a sedl si s ní na louku. Na té louce rostlo mnoho suřanky, ale čert si toho nevšimnul. Když pak chtěl děvčici dále nésti, nemohl se jí nijak uchopiti. T poznal čert, že tu je po jeho moci a právu do dívčiny a hleděl se s ní z toho místa co nejdříve dostat. Nésti jí však už nemohl, musela tedy kráčet podle něho. A suřanka byla tam až do kolen vzrostena a také pěkná, bujná. Tu praví čert k děvčici: ‚Zdvihni si kasanku, vleče sa ti po suřanku!‘ – A tak to trvalo už chvíli, až děvčici to bylo divné, co ten čert o suřance stejně tolik mele a ,na tož‘ utrhla hrstku suřanky a zastrčila si ji za pás, a tak si nevědomky od čerta pomohla, opustil ji. Když má tedy člověk u sebe suřanku, tož nemá ani čert do něho moci.“

- Léčivá moc totiž bahenní (*Parnassia palustris*) je dnes již zapomenuta snad i proto, že se v přírodě vyskytuje už jen velmi vzácně. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

Pravověrný milovník přírody a její ochránce si jistě v tuto chvíli trhá vlasy, když čte: „utrhla hrstku suřanky“. Toliže bahenní totiž patří k silně ohroženým druhům naší květeny. Roste už jen na několika málo podmáčených loukách na Valašsku. O to cennější je Václavkův zápis pověsti, vždyť uvádí: „na té louce rostlo mnoho suřanky“.

Čarovná moc této pozoruhodné byliny měla pomoci i při léčbě tak vážného onemocnění, jakým byl „vřed“ či „břed“. Pod tímto označením se skrývala těžká zánětlivá onemocnění. Dnes jsou její léčivé vlastnosti pozapomenuty, zřejmě proto, že výrazně ubylo míst, kde lze tuto rostlinu sbírat. Z Valaška téměř vymizela. Nápadná je pouze v době květu od července do září.

14 Řepík nebo řepíček?

Lidové označení řepíček se vztahuje ke známé léčivé rostlině řepík lékařský (*Agrimonia eupatoria*). Na Valašsku ale snadno může dojít k omylu, protože právě na Vsetínsku roste i rostlina řepíček řepíkovitý (*Aremonia agrimonoides*), pro niž jak vidno není označení řepíček lidový název, ale jméno vědecké. Na rozdíl od hojného

● Řepíček řepíkovitý (*Aremonia agrimonoides*) je nenápadná květinka se žlutými květy, která vzhledem připomíná jahodník. ZDROJ: WIKIMEDIA COMMONS.

řepíku se vzácný řepíček řepíkovitý jako léčivka nepěstuje, ani nesbírá, a je natolik nenápadný, že většina Valachů o jeho existenci ani nemá potuchy. Tvarem svých listů připomíná jahodník – lesní jahody – a podobně jako on roste na okrajích pastvin a luk.

A teď zpět k „řepíčku“, jak se něžně říkalo mocné léčivce řepíku lékařskému. Roste roztroušeně na sušších stráních, mezích, okrajích lesů a také podél cest nejen na Valašsku, ale v celé České republice. Je to trvalka, takže na jednom místě vydrží řadu let.

Řepík kvete po celé léto malými zlatožlutými květy. Prázdninové výlety jsou nej-

lepším časem pro jeho sběr. Určitě jste si už domů nechtěně přinesli jeho malé kulaté plody. Jsou totiž opatřeny háčky a spolehlivě se přichytí na kalhoty, boty nebo na srst psa. Sbírá se kvetoucí nezdřevnatělá nať, usušené rostliny by neměly obsahovat zralé plody.

Řepík stimuluje činnost žlučníku, zlepšuje činnost jater, trávení a tlumí průjmy. Výstižně řečeno slovy faráře Slobody v roce 1892: „*Utrobník čili řepík posilňuje žaloudek a střeva.*“ Jeho použití v minulosti tedy bylo všestranné, používal se do směsí bylin určených pro koupele i pro odvary k pití proti bolení v krku, souchotím, proti neduhům močovým. Pil se hlavně jako lék ve všech prsních a plicních neduzích. Že měl i jiné využití, zmiňuje před 100 lety z Vizovicka učitel Peck: „... pije se od kašle. Sušený řepíček přidávají kuřáci po troše do tabáku, je prý silnější.“

● Silná léčivka řepík lékařský (*Agrimonia eupatoria*) byl na Valašsku familiárně nazýván „řepíček“. ZDROJ: [HTTP://BOTANIKA.WENDYS.CZ](http://BOTANIKA.WENDYS.CZ)

15 Modrá karpatská slečna

Jednou z rostlin, která roste pouze v pohoří Karpat, je ladoňka, druhovým jménem jak jinak než karpatská (*Scilla kladnii*). Tuto drobnou modrokvětou rostlinku můžeme potkat na Vsetínsku v několika maloplošně chráněných územích. Na Bystřičce v přírodní památce U Vaňků a v Jarcové v přírodní památce Bražiska. Roste také níže v povodí Bečvy ve vlhčích listnatých lesích na několika místech až po Přerov a také v luzích mezi Přerovem a Kroměříží. Dál na západ už ji nepotkáme.

Ladoňka kvete brzy na jaře ještě před olistěním stromů, už v březnu a dubnu. Velmi rychle vyrostou z podzemní cibule dva až tři zelené listy a rychle také vykvetou. Proč tak spěchá? Musí rychle využít světla dopadajícího na povrch půdy. Závodí s okolními habry, duby a lípami, které ji zastíní, až se zazelenají. Ladoňka karpatská je zařazena mezi silně ohrožené druhy naší květeny. Proč je tak ohrožená? Neroste jen tak někde, potřebuje řídké listnaté lesy. A těch rychle ubývá, protože se ekonomicky nevyplatí. V případě zničení lokality prostě z území zmizí.

Ohrožena je nejen pozvolným zastíněním vhodných stanovišť, ale i přímým ničením těchto ploch. Tak je

Ohrožena je nejen pozvolným zastíněním vhodných stanovišť, ale i přímým ničením těchto ploch. Tak je

● Ladoňka karpatská je krasavicí valašských kopců. FOTO: J. JUREČKA.

● Modravé koberce ladoňky karpatské kvetou brzy zjara v sušších luzích a dubohabřinách nebo vlhčích křovinách. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

tomu třeba na svahu U Vaňků, kam má vcelku zbytečně zasáhnout výstavba nové silnice mezi Valašským Meziříčím a Vsetínem. Ohrožena je také nenechavými přírodolmci, kteří přesazují rostliny z volné přírody do svých zahrádek.

16 Staré tisy na Valašsku

Valaško si dosud uchovalo jedinečnou krajinu s několika přírodními zvláštnostmi, ke kterým patří i vymírající strom tis červený (*Taxus baccata*). Už v roce 1931 píše v časopise Naše Valaško moravský botanik Gustav A. Říčan: „Tis vymírá, ač býval před několika stoletími dosti rozšířenou složkou bukového lesa, asi jako nyní javor. Hlavní příčinou vyhubení tisu byl jeho pomalý růst; strom potřeboval půl tisíciletí, aby vydal kmen půl metru silný. Pak byl tis hojně vyhledáván k hotovení nádob,

● Až na červený dužnatý nepravý míšek, je celá rostlina tisu prudce jedovatá. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

lžic, nožů, luků a samostřílů, jelikož skýtá vynikající dřevo – tvrdé, pevné, proti hnilobě a pukání odolné. Dřevo tisů patří mezi nejcennější dřeva na severní polokouli! Nyní jsou zachovány na Moravě jen jednotlivé tisové stromy, většinou velkého stáří, na něž se hledí jako na vzácnou přírodní památku. To platí ovšem jen o stromech samorostech, stromů tisových v minulém století úmyslně sázených v sadech i lesích jest dosti.“ Říčanovo konstatování je platné do dnešních dnů. Tis je velmi vzácný v celé České republice, dochoval se především na strmých, skalnatých a těžce pří-

● Valaško patří k několika oblastem České republiky, kde roste větší množství velmi starých tisů červených, které jsou dnes přísně chráněné jako památné stromy. Tis ve Velkých Karlovicích – Léskovém. FOTO: ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN.

stupných stanovištích (Křivoklátsko, Moravský kras, kaňon Vltavy). Na Valašsku najdeme už opravdu jen několik starých tisových velikánů (Velké Karlovice – Jezerné a Podtáté, Nový Hrozenkov – Stanovnice, Zubří). To, že tis byl v minulosti na Valašsku mnohem více rozšířen, dokládají i místní názvy – Tisňavy (Velké Karlovice, Valaš-

ská Bystřice), Tisový (Velké Karlovice), Tisůvka (Brňov), Tisová (Liptál) a další. V ČR patří tis mezi ohrožené druhy rostlin, zákon jej chrání v kategorii silně ohrožených. A chráněn je i v sousedních státech, na Slovensku a v Polsku. Právě na Slovensku se ještě můžeme setkat s lesními porosty, kterých je tis přirozenou součástí. Stále roste například na Velké Fatře v Harmanecké dolině.

V současnosti je využití tisu pouze okrasné. K znečištěnému ovzduší je tolerantní, velmi dobře snáší sestřih i silný ořez, dobře se tvaruje a požadovaný tvar si dlouho uchovává. A pozor, téměř celá rostlina je jedovatá, pouze červený „míšek“ obalující semena jedovatý není (semena však ano).

17 Svatojánský brouček

„A tatínku, kdy že tedy už poletíme?“ – „Inu počkej, až zase bude léto. Tak asi o svatém Janě.“ Kdo by na ně nevzpomínal? Na Broučka, tatínka, kmotříčka či Janinku. Mnoho generací vyrostlo na pohádkové knize pro děti *Broučci*, kterou napsal spisovatel Jan Karafiát. Ne každý si však uvědomí, že vznik tohoto literárního díla má spojitost s valašskými loukami.

● Mohutný javor babyka na hřebeni Vsetínských vrchů jistě pamatuje dobu spisovatele Jana Karafiáta. Foto: J. Husák.

V roce 1875 totiž nastupuje Jan Karafiát jako evangelický farář na Hrubou Lhotu (dnes Velká Lhota) poblíž Valašského Meziříčí. A právě zde se setkává se svou inspirací, svatojánskými broučky, světluškami. Později jejich osudy zachytí ve své knize. Na rozlehlých květnatých loukách a pastvinách ve Vsetínských vrších může i dnešní návštěvník na počátku léta pozorovat světýlka desítek svatojánských broučků, kroužících nad voňavými stébly trav.

Podle schopnosti svítit dostali tyto brouci i své jméno – světlušky (Lampyridae). Zástupci této hmyzí čeledi žijí po celém světě a všichni dokážou vydávat světlo, někteří dokonce i červené či modré. Na Valašsku se můžeme setkat převážně se

světluškou menší (*Phausis splendidula*), která žije jak v podhůří, tak na horských stráních i v horských údolích. Své žlutozelené světlo vyrábí chemickou reakcí v těle, kterou odborníci nazývají bioluminiscence. Ve speciálních buňkách pod průsvitnou pokožkou je uložena látka zvaná luciferin, která při chemické reakci produkuje uvolněnou energii ve formě světla. V podobě zbytkového tepla světluškám unikne pouze 2–10 % energie, což je mnohem lepší výkon, než mají ty nejlepší úsporné žárovky! Světlušky mají své světlo zcela pod kontrolou – když se cítí ohrožené, zastaví přívod kyslíku do svítivých buněk a dovedou tak ihned zhasnout. Zatímco samečci svítí pouze jedním břišním článkem, samičky blýskají hned dvěma, a dojem ještě umocňují postranními svítivými políčky na dalších tělních člancích. Dokonce

● Se setměním začíná ve vlhých červnových nocích kouzelné světelné představení. Zelenkavé čáry ve vzduchu na fotografii zanechávají létající samečci světlušky menší. Foto: J. Husák.

i larvy mají vyvinutý svítící orgán, a tak mohou jemně světélkovat; pableskují dokonce již i vajíčka.

Za denního světla se jedná o nenápadné, 1–2 centimetry velké broučky. Samečci jsou tmavě zbarvení, jejich krovky jsou jemně rýhované a tělíčko chmýřité. Hlava je skrytá pod hrudním štítem a chrání broučky před oslněním přicházejícím shora, které by je mohlo rušit při pátrání po světýlkách samic. Samičky se od svých druhů výrazně odlišují (odborníci tomuto jevu říkají pohlavní dimorfismus) a jsou ještě obecnější – neumí létat, nemají křídla ani krovky a tak spíše připomínají světle zbarvené, článkované larvy. Zato v noci nám předvedou světlenou show!

- Samičky světlušky vydatně svítí do noci, aby přilákaly kolem poletující samečky. FOTO: J. HUSÁK.
- Samičky světlušky si vybírají vyvýšená místa na vegetaci – obratně se drží konce stonků trav a svítí jako malé majáčky. FOTO: J. HUSÁK.
- Jasně žlutozelené světlo vyrábí světlušky chemickou reakcí v těle, tzv. bioluminiscencí. FOTO: J. HUSÁK.
- Páří se světlušky. FOTO: J. HUSÁK.

Dnes víme, že světlušky nesvítily kvůli nám lidem, abychom se ve tmě neztratili, ale kvůli zachování svého vlastního druhu. Kolem svátku svatého Jana (24. června) a za teplých červencových nocí nastává pro světlušky milostný čas. Již od setmění musí samičky silně svítit, aby je nápadníci spatřili již z dálky a přilétli za nimi. Sedí přitom na vyvýšených místech, aby svítily do dálky jako maják. Když sameček samičku nalezne a přistane u ní, přestane samička plýtvat energií a zhasne. Páření tak probíhá již za tmy. Ale běda, pokud na dohled u nich světlo rozsvítí jiná samička. Sameček je schopen současnou, již zhasnutou partnerku opustit a letět znovu za

- Sameček světlušky je okřídlený, a tak může podle světla spolehlivě vyhledat partnerku a zasloužit se o zachování svého rodu. FOTO: J. HUSÁK.

světlem. Brzy po naklazení vajíček dospělé světlušky uhynou. Z vajíček se vylíhnou dravé larvy, které pak ve skrytu přečkají zimu. Žijí především na vlhčích místech a jejich potravou jsou mladí slimáci, což ocení především zahrádkáři.

Proto jsou světlušky nejen velmi zajímavá, ale i užitečná zvířata. Jejich životní prostor je však pevně spjat s valašskými loukami, pastvinami a okraji lesů. A bez nich by z krajiny kouzlo „svatojánských broučků“ zmizelo.

18 Kde vrže saranče vrzavá?

Saranči vrzavou (*Psophus stridulus*), dříve nejhojnější a nejviditelnější saranči na Valašsku, můžeme dnes jen vzácně potkat v srpnu či v září na pastvinách na jižních svazích Vsetínských vrchů a Javorníků. Momentálně víme na Valašsku o zhruba třiceti místech, kde žije. V rámci ČR se saranče dnes vyskytuje ještě na hrstce dalších lokalit, často ve vojenských újezdech, jinde již v tichosti vymřela. Přitom ještě v 70. letech 20. století žily tyto saranče i v okolí Horní Bečvy či Bílé, ještě dříve pak i na Radhošti či přímo ve Valašském Meziříčí.

Když půjdete za slunečného počasí po posečené louce někde na Valašsku, znenadání vám od nohou za chrastivého až vrzavého zvuku vylétne tmavě zbarvený samec saranče vrzavé. Při několikametrovém letu jsou dobře patrná jeho červená křídla. Samičky vypadají jako malé tanky – zavalitější a mohutnější, se zkrácenými křídly a nelétají. Saranče obývá především osluněné, jižně orientované extenzivní (převážně ovčí) pastviny, nebo i pastviny opuštěné. Podmínkou je, aby se na lokalitě nacházelo dostatečné množství narušené půdy, kde samice kladou vajíčka, a zároveň i teplá nízká vegetace, ve které nacházejí úkryt a potravu. V případě omezení pastvy, seče či dalšího obhospodařování dochází velmi rychle k přeměně pastviny

● Samec saranče vrzavé v letu. Foto: J. POLÁČEK.

● Saranče vrzavá – samice. Foto: O. KONVIČKA.

ve vysokostébelné či zarostlé louky, na kterých saranče nedokáže žít. Saranče má omezené možnosti migrace. Samice nelétají a většinou za celý život neopustí místo svého narození, samci pak létají i několik stovek metrů do okolí.

Proč se saranče vrzavá z české krajiny tak rychle vytratila? Smrtící ránu jí daly poválečné změny v zemědělském hospodaření. Původní mozaika soukromého maloplošného hospodaření, na které závisel její osud, byla rozbita. Na většině území ČR zbyly velké, širé lány a pastviny, které pro saranči bohužel znamenají pouze biologickou poušť. Druh tak v současnosti obývá izolované ostrůvky biotopů v jinak pro něj neobyvatelné krajině. V případě útlumu či změně hospodaření mohou být i silné kolonie velmi záhy na pokraji vymření.

19 Dravec hmyzí říše

Kudlanku zná z dětských kreslených pohádek každý z nás. Měli jste ale to štěstí a potkali jste ji během posledních krásných dnů babího léta i u nás, na valašských loukách? Kudlanka nábožná (*Mantis religiosa*) patří mezi nenápadné druhy hmyzu, protože se jako dravec musí před kořistí maskovat světle zelenou trávovou barvou. Kudlanka se v minulosti vyskytovala pouze na jižní Moravě. Přestože je stále zákonem chráněna a měla by ubývat, v posledních deseti letech se díky oteplování klimatu rozšířila na sever (byla pozorována až u Ostravy), také valašské louky nejsou výjimkou. Podle posledních svědectví byla kudlanka viděna ve Vsetíně, Rožnově pod Radhoštěm, Oznici, v Ratiboři a také v údolích Dinotice a Hluboké v Halenkově.

Ačkoli je kudlanka na první pohled nevinné nemotorné stvoření, dokáže pravě divy. Z jemného pomalého zvířátka se mžikem oka mění v nelítostného predátora, z maskovací pozice překvapivě rychle vystartuje, do svých otrněných předních nohou lapí kdejakou luční kobylku a zaživa ji sežere. Pak kousek popoletí, sedne si a opět číhá na další kořist.

Kudlanka na podzim klade vajíčka do kokonu s malými komůrkami, který připomíná kousek šedého polystyrénu. Přilepuje jej na suchých výhřevných stráních pod kameny či kůru.

● Kudlanka získala své druhové jméno podle tvaru prvního páru končetin, které se zdají nábožně sepnuty. Nejedná se o mírumilovné zvíře – svými „loupeživými končetinami“ bleskurychle uloví svou kořist a zaživa ji spořádá. Foto: J. Husák.

20 Modrošedý přízrak valašských lesů

● Tesařík alpský stále čeká na potvrzení výskytu ve valašských lesích! ZDROJ: WIKIMEDIA COMMONS.

Poté, co se valašské lesy v průběhu 20. století změnil na 30 metrů vysoká pole na smrkovou kulatinu, zmizel ze Vsetínska nejméně jeden druh hmyzu. Osud nádherně modrošedě zbarveného tesaříka alpského (*Rosalia alpina*) je však o něco složitější a zamotanější. Jeho počty se snižovaly už během posledních staletí. Na vině bylo masivní vysazování smrku namísto buku, likvidovalo jej také odstraňování bukových souší, zlomů, či vývrátů – čili míst, na nichž je svým rozmnožováním bytostně závislý. Larvy totiž žijí v proschlých, poloosluněných bukových větvích či kmenech. Není takovým škůdcem lesa jako třeba lýkožrout, protože napadá až polomrtvé stromy či ležící dřevo.

Tesařík alpský ale není vyloženě pralesním broukem. Podle zápisů prvorepublikových znalců přírody žil i v pokroucených bucích na pastvinách či v pasených sel-

● Tesařík alpský rád obývá stará pokroucená torza buků v přirozených lesích. Foto: J. Husák.

ských lesích. Podle starých fotografií a nálezů jich žilo nejvíc v nízkých proschlých ořezávaných bucích u polních úvozových cest.

Přírodovědci nemají za posledních několik desítek let z Valaška žádný prokázaný nález. Nejblíže bývá pravidelně nacházen v severní části Bílých Karpat. Přesto je tento drahokam valašských lesů stále s námi – není roku, kdy by nebyl viděn, tento krasavec se nedá splést s žádným jiným broukem. Lesní dělníci či pracovníci pil potvrzují občasné nálezy při zpracování dřeva z Halenkova (údolí Dinotice a Lušová) nebo Nového Hrozenkova (údolí Brodské). Tesaříka totiž prostředí pil a skládek dřeva neodolatelně přitahuje. Před kladením se často shromažďuje na rozštípaném, osluněném a čerstvém dřevu. Zde končí i část snůšek, protože je dřevo bohužel spáleno dřív, než se z larev noví brouci vylíhnou. Trvá jim to totiž i čtyři nebo pět let, snůška vajíček tak přijde nazmar.

Jedinci na pilách však navíc nemusí být původem „valašští brouci“. Víme totiž o zavlečení tesaříků ze Slovenska spolu s převáženou bukovou kulatinou. Přesto je výskyt tesaříka na Valašku stále pravděpodobný, vždyť jen kousek za hranicemi na Slovensku žijí desetitisícové populace. Lesy jsou tam divočejší, věkově rozrůzněné a „neučesané“. V krajině je vidět ještě množství starých stromů na pastvinách a loukách. Obrázek tamních porostů nám tak může být návodem k umožnění jeho návratu a rozšíření i u nás. Je nutné změnit přístup k lesnímu hospodaření – minimalizovat plochu holosečí a ponechávat výstavky buků na pasekách na dožití.

21 Roháč obecný – gigant mezi českými brouky

Snem každého mladého přírodovědce je chytit a držet v ruce vzpírajícího se samce roháče obecného (*Lucanus cervus*). Nyní můžete tohoto největšího českého brouka nejnáze potkat na jižní Moravě. Ještě v sedmdesátých letech však byl roháč běžně k zastizení i na mnoha místech Valaška.

Z dnešního pohledu se zdá neuvěřitelné, že roháči hojně poletovali na Halenkově, v Liptálu, ve Vsetíně či v Rožnově pod Radhoštěm. Poslední kusy byly v okrese Vsetín viděny u Valašského Meziříčí v roce 1988. Sporadicky se začali objevovat až po roce 2010.

● Sameček roháče obecného má mohutná kusadla, kterými bojuje o samičku. Když vás ale kousne, bolí to míň, než kousnutí od méně nápadné samičky. Foto: R. PLAČKOVÁ.

Roháči, s kusadly velcí až 8,4 cm, létají za teplých červnových večerů. Shromažďují se na starých listnatých stromech – hlavně na dubu a lípě, v podhorských oblastech dokonce na bucích. Často tu lízají vytékající kvasící mizu. Samci zde ale

hlavně bojují mohutnými kusadly o samičky. Shozený poražený sok pak padá z velké výšky na zem.

Samičky se po spáření zahrabávají a kladou vajíčka do pařezů či do kořenů umírajících velikánů. Bílé larvy velké až 10 cm se vyvíjejí až 6 let a živí se ztrouchnivělým dřevem.

Roháč se nevyrovnal s úbytkem starých stromů v krajině. Zmizely staré lesy, pařeziny či selské lesy. Vykáceny byly staré lípy, duby, jilmy či buky v parcích, alejích u silnic či na hrázích řek a rybníků. Konec nastal ve chvíli, kdy si již osamělí roháci – poslední mohykáni, ani nenašli za svého krátkého života partnera.

Přesto se tu a tam roháč ještě objeví, jako posel dob minulých. V roce 2005 byla fotografována jedna samička v zámeckém parku u zámku Kinských ve Valašském Meziříčí. Našla v parku i svého samečka? V roce 2011 byl menší sameček roháce po mnoha letech opět viděn i v Halenkově v údolí Lušová. Ačkoli kácení starých stromů v poslední době stále zrychluje, roháč tu s námi ještě někde žije a čeká na svou šanci. Umožníme svým dětem potkávat tento broučí kolos znovu i na Valašsku?

22 Modrásek černoskvřnný, král valašských motýlů

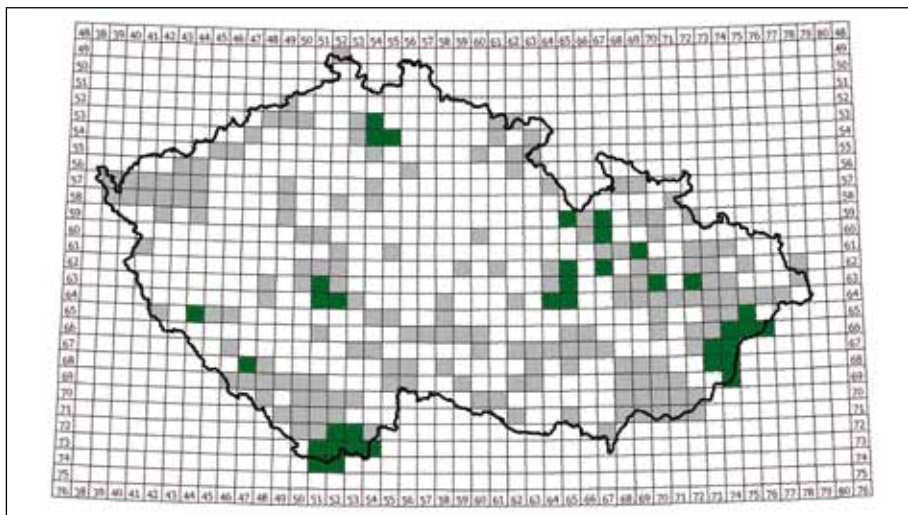
Valaško je poslední oblastí, kde jsou dosud rozšířeny vzácné pastvinné druhy denních motýlů. Zastavme se na chvíli u modráska černoskvřnného (*Maculinea arion*). Tento krásný a velký modrásek v minulých staletích na pasíncích dominoval, proto jej lze označit za krále valašských motýlů. Po druhé světové válce v souvislosti se změnou hospodaření začal motýl nenápadně mizet. Z konce šedesátých let jsou poslední zprávy o výskytu modráska na lokalitě Vršky-Díly ve Vsetíně.

● Samec modráska černoskvřnného. FOTO: M. VOJTÍŠEK.

Dle sdělení RNDr. Josefa Chmely byl v obci Pozdřechov a jejím okolí ještě na začátku sedmdesátých let modrásek černoskvřnný velmi hojný: „... tečkované modrásky jsme vůbec nechytali, protože jsme je již ve sbírce měli. Jenom jsme vždycky koukli, jestli je to on, a nechali ho být.“ Je zvláštní, že když v krajině začne mizet do té doby hojně se vyskytující druh, nikdo si této změny dlouho nevšímá.

Po roce 1989 odborníci na motýly znejistěli a začali po tomto modráskovi pátrat. Najednou na většině území České republiky nebyl k nalezení, nepozorovaně totiž

● Mapa rozšíření modráška černoskvrnného (*M. arion*) v České republice. Zeleně jsou uvedeny současné nálezy od roku 2002, šedě jsou uvedeny nálezy do roku 2001. ZDROJ DAT: DATABÁZE MAPOVÁNÍ MOTÝLŮ ČR (ENTOMOLOGICKÝ ÚSTAV BC AV ČR) A NÁLEZOVÁ DATA OCHRANY PŘÍRODY (AOPK ČR).

vyhynul. Dnes jen tu a tam přežívá na místech, která jsou se změnou hospodaření stejně odsouzena k zániku (např. v Pošumaví v jižních Čechách). Na Valašsku ale modrásek naštěstí stále žije!

Modrásek černoskvrnný má velmi specifické životní nároky. V červnu a na začátku července klade samička po oplození vajíčka jednotlivě na květy své živné rostliny – mateřídoušky vejčité. Housenka se jimi po vylíhnutí živí jen několik málo týdnů. Ještě v létě se spouští na zem, kde vstupuje do další velmi náročné etapy svého života. Čeká zde a svým pachem ze speciálních žláz, které napodobují pach mravenčích vajíček, láká dělnice mravence rodu *Myrmica* (červení žahaví mravenci). Dělnice ji poté opatrně uchopí a přenesou do mraveniště. Housenka se ale za tuto službu mravencům nehezky odvděčí. V mraveništi totiž požívá nejen ochrany před predátory, ale také požívá larvy a kukly mravenců! Velmi tak mraveništi škodí. V případě, že bylo do mraveniště doneseno několik housenek naráz, mohou mravenišť zcela zlikvidovat! Na jaře příštího roku se housenka aktivuje po zimním spánku, dokrmí se (jak jinak než na larvách) a zakuklí. Když se pak motýl vylíhne, snaží se rychle opustit mraveniště. Mravenci na něj již útočí, protože přeměnou v dospělce přišel o své voňavé žlázy a stal se tak pro dělnice atraktivní pouze jako kořist. Pro tuto příležitost je porostlý jemnými chloupky, které se snadno stírají. Útočícím dělnicím zanechávají kusadla, která si musí instinktivně ihned vyčistit. Motýl má tak čas k úspěšnému opuštění svého bývalého bydliště.

Jeho zajímavý, ale na pastvu vázaný způsob života, ho však přivedl na pokraj vyhynutí.

● Mateřídouška je pro život modráška černoskvrnného nezbytná, protože na její květy kladou samičky motýlů oplozená vajíčka. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

Motýl potřebuje mateřídoušku. Mateřídouška roste jen na velmi osluněných stráních. Úspěšnost adopce housenky je vysoká v případě, že je hnízdo mravence přímo pod mateřídouškou. Pro vývoj jedné housenky motýla je potřeba hnízda o velikosti alespoň 200 dělnic. Tak velká hnízda mravenců jsou pouze pod velkými, až 1 metr v průměru rozsáhlými porosty mateřídoušky. Tak velké porosty mateřídoušky jsou jen na pastvinách, kde je prováděna extenzivní pastva ovce. Zánik extenzivních pastvin nutně znamená i vymizení krále valašských motýlů – modráška černoskvrnného.

● Samice modráška černoskvrnného kladoucí vajíčko. FOTO: M. VOJTÍŠEK.

23 Jasoň nebo bělásek?

Jasoň dymnivkový (*Parnassius mnemosyne*) při troše nepozornosti skutečně vypadá jako tuctový bělásek. Ale ani jeden z bělásků nemá na křídlech tmavé skvrny zároveň s nádherným černým žilkováním. Tento vzácný a krásný druh je sice lesní motýl, ale nejraději má řídké a nízké lesy poblíž luk, nejlépe polozarostlé maliním a náletovou vegetací. Proto se mu tak líbilo mezi pokroucenými zakrslými buky pod odlesněným hřebenem Javorníků. To, že na Javornících na Kohútce jasoň žije, je odborníkům známo už bezmála 100 let (což je unikátní jev, asi i tehdy byla tato lokalita mezi přírodopytci vyhlášena).

● Panorama Javorníků ze 30. let 20. století, jak jej viděl velký propagátor turistiky na Valašsku – K. Puzskailer. Kde byl jeden smrček, je teď tisíc smrků. FOTO: ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN.

Jak přibývalo smrků, jasoňů pomalu, ale jistě ubývalo, až zůstala silnější populace jen v okolí sjezdovek a horských chat Kohútka a Portáš. Na začátku června tak můžete potkat jasoně sající nektar na květech na všech místních sjezdovkách. Nebýt chat, tak by se i tato část hřebene zadusila pod napadaným suchým smrkovým jehličím. Na nezalesněném hřebeni museli být dříve jasoni v době letu na jaře nejčastějšími motýli – tak, jak je tomu ještě pořád v některých slovenských

● Sameček jasoně dymnivkového (*Parnassius mnemosyne*). FOTO: M. VOJTÍŠEK.

● Pohled na hřeben Javorníků z Velkého Javorníku v roce 2004. Ačkoli jsou biologicky skoro mrtvé – zarostlé borůvčím a kýchavíci, pořád oko turistů i přírodovědce potěší. FOTO: L. SPITZER.

pohoří. Nejvíc jasonů i tak žije na Kohútce, tedy na slovenské straně hranice, kde nebyly louky cíleně zalesněny, ale ponechány pomalému zarůstání lískami, lipami, javory a smrky. V polostínu mladého náletu rostou dymnivky, jediné živné rostliny pro housenky jasoně. Dymnivky jsou však překvapivě jedovaté, a to i pro jasoně, který dokáže konzumovat jen listy oslabených, plně osluněných rostlin. Na české straně hřebene bohužel žije jasonů už jen na miniaturní loučce v sedle pod Malým Javorníkem (zde byli v roce 2011 nalezeni jen dva motýli). Další lokality jsou pak roztroušené mezi Bukovinou, Stratencem a Velkým Javorníkem. I tady má však jasonů namále.

Louky dál zarůstají hustým lesem a agresivní trávy, borůvka, kýchavice a nakonec i vzrostlé smrky vytlačují dymnivky i nektaronosné rostliny. Jasoni nemají kde sít a klást vajíčka, ze kterých by vzešlo další pokolení. To, co jasonů dymnivkový potřebuje – louky a prosvětlené lesní lemy či čerstvé paseky –, se stává jeho záhubou, pokud tu a tam nepřijde člověk a louky neposeče a lemy nevyřeže. V hustém lese jasonů žít nedokáže.

V sedle pod Malým Javorníkem bude na české straně hřebene naštěstí brzy vyhlášena nová rezervace, ve které bude na několika hektarech zaveden režim, který by měl jasoni vyhovovat. V souvislosti s tím budou obnoveny zarostlé hřebenové loučky, které se už skoro úplně ztratily ve stínu smrků, vrb a dalších náletů dřevin. Takže se zase můžeme těšit na hojnější jasoně a na nové výhledy nejen do údolí Vsetínské Bečvy.

24 Co vyhání okáče kluběnkového?

Okáč kluběnkový (*Erebia aethiops*) je tmavě zbarvený motýl, který vyhledává zarůstající stráně. V minulosti žil na Valašsku takřka úplně všude. Pak se něco změnilo a po roce 1990 se vyskytoval už jen na osmi lokalitách ve Vsetínských vrších a Javorníkách. Proč přežila silnější populace zrovna v údolí Lušová ve Vsetínských vrších? Možná proto, že zde v dobách kolektivizace neproběhlo scelení pozemků, zaorávání mezi a zrušení pastvy ovcí. Dodnes se zde zachovala pestrá krajinná mozaika.

Stanovištěm okáče kluběnkového jsou „lesní“ louky, tzv. polany, vzdálené od usedlostí a situované vysoko v kopcích. Okáč vyžaduje mozaiky různě zarostlých

● Pohled na polany v Halenkově-Lušové ze srpna 2010. Již teď je tento snímek ale historie – polany byly poté kompletně vyčištěny od náletu, posečeny a přepaseny. FOTO: D. HALATA.

stanovišť, postupně přecházející od nízkých trávníků k řídkým lesům. Samičky totiž kladou vajíčka jen do nízkých pasených trávníků mezi nízkými smrky v lemech luk a lesa s mateřídouškou, pupavou bezlodyžnou a trsnatými travami. Nezapojené mladé stromky zajišťují polostín, ten chrání dospělce i housenky před slunečním úpalem. Udržovat takové podmínky, třeba v rámci péče o chráněná území,

● ● Samička okáče kluběnkového (*Erebia aethiops*) na své poslední známé moravské lokalitě v Halenkově v údolí Lušová. FOTO: D. HALATA A J. KADRMAN

není vůbec snadné. Okáč kluběnkový vyžaduje pasenou louku, sečenou louku, zarůstající pastvinu a řídký les blízko sebe. Není přítom sám. Situace, kdy různá vývojová stadia, či dokonce různá pohlaví, využívají v krajině různé typy vegetace, jsou u bezobratlých živočichů spíše pravidlem. I proto se moderní ochrana přírody musí postupně přeorientovat od ochrany „ukázek přírodních stanovišť na jedné louce“ k ochraně celých biotopových komplexů, nejlépe na úrovni celé valašské krajiny.

25 Ptačí pera – křídla motýlí

Když se motýl líhne z kukly, má křídla zmuchlaná a nevzhledná. Chvilí trvá, než se napnou do své krásy. Jak motýl stárne, má je čím dál ošoupanější a rozervanější. Motýlí dědečci pak dokážou létat i s potrhanými troskami křídel a někdy jim po útoku ptáků chybí třeba dvě křídla úplně.

Ne všichni motýli se ale rodí s jednolitými křídly. U malých nočních motýlků – pernatěnek – si příroda vyhrála a křídla jim rozdělila na mnoho malých částí, které pod lupou připomínají prachové peří u ptáků. Při letu se pak motýlí peříčka drží navzájem pomocí háčků, stejně jako u ptačích per.

Maličká a křehká pernatěnka čistcová (*Alucita desmodactyla*) má rozpětí křídel jen 1 cm. Druh je to teplomilný, jeho housenky se živí hlavně listy čistce přímého. Jsou tak malé, že žerou list zevnitř. Tento raritní motýlek může se setměním přilétnout i přímo do pokoje. Na zdi sedí typicky s roztaženými křídly. Dospělí motýli létají od března do podzimu.

Pernatěnka je velmi vzácná, v rámci ČR žije hojně už jen na Horním Vsacku, např. na Halenkově a jen jednou byla chycena ve středních Čechách. Dále na sever v Evropě se již nevyskytuje. Hojněji pak létá v Maďarsku a v jižní Evropě.

Proč uvízla v tak silných populacích zrovna na Valašsku? Právě zde se ještě vyskytují teplomilné louky a pastviny s pupavami a vstavači, na které je tento vzácný motýlek vázaný.

● Pernatěnka čistcová (*Alucita desmodactyla*) je v České republice známa jen z Českého krasu a ze Vsetínských vrchů na Valašsku. FOTO: J. HUSÁK.

26 Zdánlivě nebezpečná zmije

Na prosluněných horských stráních a loukách, rašeliništích a mokřadech ve středních a vyšších polohách Javorníků, Vsetínských vrchů a Radhošských Beskyd se vyskytuje náš jediný jedovatý had, zmije obecná (*Vipera berus*). Její přítomnost často vzbuzuje u mnoha lidí neoprávněné obavy a strach. Zmije totiž člověka sama nenapadá, jen se brání, když ji překvapíme nebo vyrušíme a zabráníme jí tak v úniku. Před možným útokem varuje syčením. Při pohybu v přírodě je proto třeba dodržovat některé zásady – do zarostlé vegetace chodit ve vyšších kožených botách nebo gumácích a nesahat holou rukou do míst zarostlých vegetací. Protože zmije vnímá otřesy podloží, je dobré v místech jejího předpokládaného výskytu při chůzi zadupat, abychom ji na sebe předem upozornili.

Smrtelná dávka zmijího jedu pro člověka vážícího 70 kg je zhruba 15 mg suchého jedu. Při uštknutí použije zmije zhruba 1/3 obsahu jedových žláz. To je asi 5 mg suchého jedu. Uštknutí zmijí není tedy pro dospělého zdravého člověka nebezpečné, avšak u dětí, alergiků a starých lidí může přivodit vážné zdravotní obtíže.

● Zbarvení zmije obecné, našeho jediného jedovatého hada, je různorodé. ZDROJ: WIKIMEDIA COMMONS.

V každém případě je po uštknutí zmijí doporučeno vyhledat co nejdříve lékařskou pomoc.

Zmije obecná je u nás zařazena ke kriticky ohroženým živočišným druhům. Pro svůj život vyžaduje dostatek světla a vlhkosti, ale chlad jí nevadí. Vždyť ve Skandinávii byla nalezena až 150 km nad polárním kruhem! Nevyhýbá se ani vodě, ale přestože je dobrý plavec, ve vodě neloví. Živí se především drobnými hlodavci. Méně často chytá ještěřky, slepýše nebo skokany, ojedinelé loví i mláďata ptáků.

U zmije je možná také záměna. Lidé si ji totiž často pletou s neškodnou užovkou hladkou (*Coronella austriaca*), která má zornici v oku kulatou a její tmavá kresba na hřbetě může být podobná klikatému pruhu zmije. I ona může v ohrožení na člověka zaútočit a může i kousnout, jedovatá však není. Často je však tato užovka zabíjena v domnění, že jde o zmiji. Ani zmije by však rozhodně neměly být zabíjeny!

● Rozdíl mezi užovkou hladkou a zmijí obecnou je ve tvaru zorničky – užovky ji mají kulatou. Zmije má navíc výrazný nadočnicový oblouk a jiný tvar čelního štítu. ZDROJ: PŘÍRODA VALAŠSKA (2001).

● Zmiji si spousta lidí plete s užovkou hladkou, která má podobnou kresbu na hřbetě. Narozdíl od zmije však není jedovatá. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

Jedná se o vzácné, zajímavé a užitečné tvory, kteří udržují v přírodě rovnováhu. Právě zmije dokáže vaši zahradu dokonale zbavit obtížných hlodavců či slimáků.

27 Vymizeli na Valašsku strnad zahradní a dudek chocholatý?

Strnad zahradní (*Emberiza hortulana*) je ptáček velikosti vrabce, kterého už na Valašsku nepotkáme. Jeho životním prostředím je původně lesostep a step, kterou u nás nahrazovala úrodná zemědělská krajina s roztroušenými stromy, stromořadími či křovinami, sady či řídkými lesíky. Živí se zemědělskými plodinami, semeny trav, hmyzem a někdy i měkkýši. Je tažný a zimuje ve Středomoří.

Jeho početnost se u nás v uplynulých 150 letech hodně měnila. Koncem 19. století strnad pravidelně hnízdil na Moravě a zřejmě i v okolí Valašského Meziříčí, v Poličné a u Zašové. Po roce 1960 však došlo k náhlému zlomu a na mnohých místech úplně vymizel. Příčiny jeho ústupu nejsou podrobně známy. Jedním z vlivů však jistě byly výrazné změny skladby a obhospodařování zemědělské krajiny během období budování socialismu. Poslední místo jeho výskytu na Valašsku bylo u obce Perná u Valašského Meziříčí, kde strnad hnízdil ještě v letech 1986 a 1988. V 90. letech 20. století sice došlo na několika místech republiky k dočasnému zvýšení počtu hnízdících párů, tento návrat se však Valašsku vyhnul.

Dudek chocholatý (*Upupa epops*) je svým vzezřením velmi nápadný a atraktivní

● ● Hnízdo strnada zahradního (*Emberiza hortulana*) s násadou v Perné – a vylíhla ptáčata v roce 1988. Dosud poslední doklad o hnízdění druhu v okrese Vsetín. FOTO: T. KAŠPAR.

● Krasavec dudek chocholatý (*Upupa epops*). FOTO: D. BOUCNÝ.

pták. Skořicově zbarvený, velikosti hrdličky, s chocholkou na hlavě a černobílým příčným pruhováním křídel a ocasu upoutá snad každého. Je obyvatelem pastvin s pasoucím se hovězím dobytčím. Tento pták u nás dříve hnízdil pravidelně a mnohdy běžně. O tom nakonec svědčí i jeho velmi časté zobrazování v dobových slabikářích a knihách pro děti. V padesátých letech 20. století však dudek u nás skoro vymizel a v oblastech, kde dříve býval hojný, hnízdí dnes jen ojediněle. O jeho hnízdění na Valašsku jsou zprávy ještě z 60. let 20. století z okraje města Vsetína. Později jsou již jeho hnízdní výskyty sporadické. V roce 1977 bylo nalezeno hnízdo dudka v Halenkově-Lušové. V letech 1989–90 bylo prokázáno hnízdění v údolí Losový v katastru obce Huslenky. Na Valašsku bývá každoročně pozorován na tahu v dubnu. V roce 2013 byl pozorován v Jarcově na ovčí pastvině. V poslední době byl však jednou viděn dokonce i v hnízdním období – koncem května v roce 2005 v údolí Kobylská, na katastru Karolinky.

Dudek upřednostňuje otevřenou krajinu s extenzivním zemědělským hospodařením, pastvinami, sady nebo skupinami stromů s dostatkem hnízdních dutin. Může však zahnízdit i ve větších listnatých lesích s velkými pasekami či na okrajích rybníků. Na jižní Moravě hnízdí například několik párů v daňčí a mufloní oboře. Potravu dudka tvoří především měkký hmyz i jeho larvální stadia. Potravu sbírá svým dlouhým a tenkým zobákem především z výkalů kopytníků a z půdy.

Srovnáme-li obraz krajiny na začátku 20. století s dneškem, budeme velmi nemile překvapeni. Dříve na loukách a pastvinách rostlo velké množství starých oře-

● „Doupný“ strom s nízko položenou dutinou na Prostřední Bečvě – v Kamenném, kde ještě v r. 1984 dudci hnízdili. Dnes takoveto „doupné“ stromy, představující vhodná hnízdiště pro dudka, z krajiny téměř zmizely. FOTO T. KAŠPAR.

● Velkým nebezpečím pro vzácné ptačí druhy vázané na louky a pastviny je odstraňování mezí, rozptýlených stromů a keřů a jejich přeměna na pole. Huslenky. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

závaných osamocené stojících stromů, které nabízely stovky dutin k hnízdění. Potravní nabídka těchto krásných ptáků byla výrazně omezena díky intenzifikaci zemědělské

výroby spojené s chemizací prostředí zemědělské krajiny (insekticidy, herbicidy, fungicidy), cílené změně vegetace a dosevu cizorodých rostlin. K vymizení dudka přispěla i změna způsobu chovu skotu po druhé světové válce, který byl z pastvin převeden do kravínů, kde mu byla pouze navážena píce, seno či siláž. Tento způsob chovu dobytka bohužel přetrvává v některých zemědělských podnicích i 20 let po opuštění systémů plánovaného zemědělství. Neposledním důvodem byly jistě i plošně prováděné odvodňování extenzivních pastvin, odstraňování mezí a na nich rostoucí liniové a rozptýlené keřové a stromové zeleně. V nižších polohách niv obou Bečev a navazujících svahů byla navíc většina pastvin a luk zorána a přeměněna na pole.

Oba ptáci se ocitli v roce 2003 na Červeném seznamu ohrožených druhů ptáků ČR v kategorii kriticky ohrožený (strnad) a ohrožený (dudek) a bez změny hospodaření se s nimi můžeme na Valašsku rozloučit.

Zachováme přírodní dědictví našich předků?

Kapitola poukazuje na jednotlivé palčivé problémy valašské krajiny a snaží se pro ně nalézt vysvětlení a nejuvhodnější řešení. Je totiž dobré, pokud dokážeme ocenit nesmírnou hodnotu naší krajiny. Je ještě lepší, pokud si uvědomujeme rizika, které tuto krajinu ohrožují, a chceme tyto problémy řešit. Ale bez hlubšího porozumění a znalosti možných řešení jsou naše možnosti značně omezeny.

28 Les nebo louka?

Také jste si toho všimli? Z hřebenových turistických stezek Vsetínských vrchů a Javorníků zmizely výhledy. Lidé, kteří mají to štěstí, že po těchto trasách chodí už alespoň 30 nebo 40 let, vidí rozdíly mezi minulostí a současností nejbolestněji. Pokud byste šli na začátku 20. století z Vsackého Cábu na Soláň, procházeli byste převážně loukami a pastvinami. Jen tu a tam by byla otevřená hřebenová stezka přeřata selským lesíkem z nízkých, pokroucených a rozvětvených buků. Minimálně jedna polovina hřebene byla otevřená a pocestným se tak otevíral pohled do okolní krajiny. V pastvině se tu a tam vyjímal osamocený strom. Takovéto solitérní stromy na osluněných stráních umožňují život velkému počtu nejrůznějších živočichů!

● Snímek Moravskoslezských Beskyd ze Soláně v 19. století ukazuje, jak málo byly v tuto dobu hřebeny zalesněné. FOTO: ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN

Na začátku 21. století je to s výhledy již trochu složitější. Když si turista nestihne dostatečně užít výhled vzniklý vykácením pruhu vzrostlého lesa, musí většinou čekat několik dalších kilometrů monotónních smrčín. Z větších vrcholových luk této části Vsetínských vrchů zbyly jen Lušová či Šerhovny nad Valašskou Bystřicí. Jen podivně mohutné a rozvětvené buky, které tu a tam stojí v mladém smrkovém lese poblíž stezky, vám prozradí, že jdete po kdysi odlesněném hřebeni.

● Při dnešním pohledu na hřeben Moravskoslezských Beskyd ze Soláně vidíme všudypřítomné smrkové monokultury. FOTO: J. HUSÁK

● Rozsáhlé, mezemi dělené pastviny s roztroušenými stromy pokrývaly hřeben Vsetínských vrchů ještě kolem roku 1930. Postupně byly pastviny opouštěny a zalesňovány, ztrácela se tak pestrost krajiny a výhledy. Pohled na Čertův mlýn a Kněžyni od Soláně-Benešek. FOTO: K. PUZSKAILER, 1920–1930. ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN.

Tempo, kterým v Javornících a Vsetínských vrších přibývají nové monokulturní smrčiny na úkor květnatých luk a pastvin, sice v posledních letech trochu polevilo, ale pořád se jedná o mnoho hektarů ročně. Zalesňování i drobné „přilesňování“ postihuje zejména neúrodné lokality, které jsou však biologicky nejzajímavější.

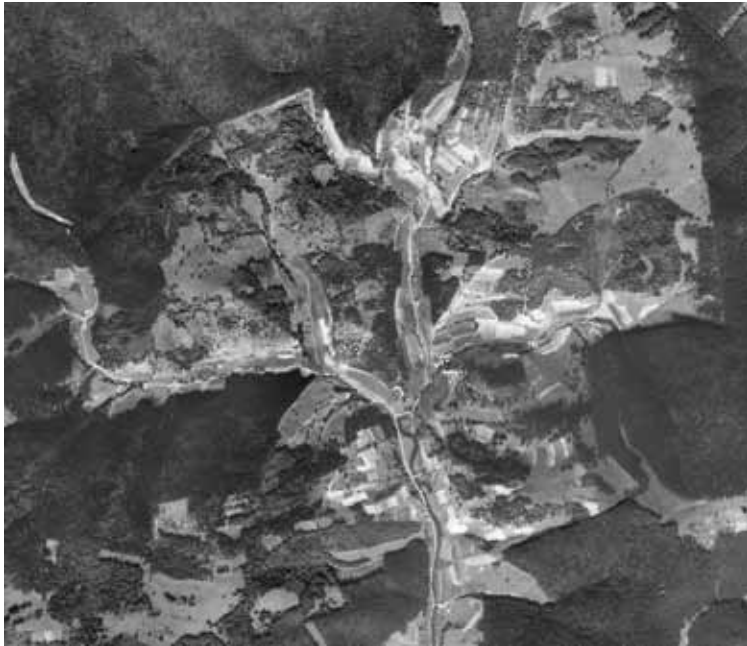
vější. „Motorem“ zalesňování je snaha majitelů pozemků co nejlépe zhodnotit. Zároveň bohužel přetrvává vnímání smrkového lesa jako „správné“ přírody.

Rozhledy z javornické hřebenové túry jsou dnes také zastíněny hlavně lesem, který vyrostl na české straně hranice (viz fotografie v ka-

● Už jen podivně rozložené a rozvětvené buky uprostřed hustých smrččin pamatují na odlesněný hřeben Vsetínských vrchů. FOTO: J. HUSÁK.

● Pohled na louky v Halenkově, údolí Lušová. Většina bohužel stále zarůstá. FOTO: D. HALATA.

● Srovnání zalesněnosti a typu lesů mezi léty 1952 a 2005. Letecké snímky konce údolí Halenkov-Lušová ukazují rozsáhlé asi 50 let staré lesní porosty v rozích snímků – zalesnění z první vlny na konci 19. století. Dobře odlišitelné jsou ostré lineární hrany lesa. Do roku 2005 došlo pak k zalesnění hřebenových pastvin a nakonec i luk v údolí na svazích. ZDROJ: GEODIS BRNO.

● Smrky sestupují z hor do údolí. Na tomto snímku z údolí Halenkov-Lušová je dobře vidět, jak se smrky mez po mezi blíží do nivy údolí. Mez nad dřevěným plotem je opuštěná a zřejmě připravená k dalšímu kolu sázení smrčků. FOTO: L. SPITZER.

● Brzy na jaře jsou jasně viditelné hranice mezi výsadbami smrku a bučinami. Tmavě zelená barva smrku mezi hráškově zelenou barvou rašících bukových listů. Údolí Kadějov mezi Janovou a Hovězím. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

● Zalesňování pastvin smrkem je dobře viditelné na tomto leteckém snímku údolí Nový Hrozenkov-Babínek. Kromě drobného bukového selského lesa v pravém horním rohu snímku jsou všechny tmavé, ostře ohraničené porosty vysázené monokulturální smrčiny. ZDROJ: GEODIS BRNO.

● Opuštěním pastvin a poliček na mezích došlo většinou k jejich zarostení náletem či přímému zalesnění. Na tomto leteckém snímku z údolí Nový Hrozenkov-Břežítá je dobře vidět obojí. Světlejší linie porostů keřů a stromů na bývalých mezích vzniklé z náletu, jsou ve středu pravé poloviny snímku nedolesněné a ponechané svému vývoji. V pravém dolním rohu jsou již bývalé meze kompletně zalesněny smrky a zbyly z nich jen světlé pruhy listnatých dřevin ve smrkovém lese. ZDROJ: GEODIS BRNO.

pitole „Jasoň nebo bělásek?“). Podíl otevřených nelesních ploch na javornickém hřebenu je v současnosti menší než 10 % celkové plochy. Zbylé vrcholové louky, které jsou hůře dostupné, nejsou nyní obhospodařovány a rychle zarůstají náletem smrku, jasanu, vrby a keříčky borůvek. Výhledy do krajiny nám zde paradoxně zachránilo dávné rozhodnutí o vedení státní hranice pod vlastním hřebenem Javorníků a stavba dvou místních lyžařských areálů. Nejvyhledávanější část stezky mezi Bukovinou a Velkým Javorníkem se tak zachovala jen díky liknavosti slovenských vlastníků pozemků, kteří je opomněli zalesňovat. S rostoucím lesem na hřebeni se však ztratil prostor nejen pro piloty kluzáků, co dříve startovali z Portáše, ale také pro motýly, kteří na vrcholových loukách dříve hojně poletovali.

● Pohled na dříve odlesněný hřbet Vsetínských vrchů, část u Karolů a Krošenků. Starousedlíci již na hřebeni nežijí a rekreanti nepotřebují seno, a tak sečou pouze nejbližší okolí chalup. Zbylé louky zanikly pod rostoucími smrky. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

Neztratily se tedy jen výhledy do krajiny, ale takto zalesněná krajina už neláká ani k víkendové rekreaci. Kdo by pobýval ve vlhké chalupě, jejíž pozemky zarostly lesem, který často vysázel sám vlastník? Je jen na nás, zdali si necháme zarůst i svůj pozemek.

● Výhled z hřebene Javorníků na počátku 20. století. FOTO: ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN.

● Pole a louky, které naši předkové pracně vydobyli na úkor lesa, jsou dnes zalesňovány nebo samovolně zarůstají náletem. Hůře dostupné usedlosti na samotách se v lepším případě stávají rekreačními chalupami. Část jich ale podlehne zkáze a s nimi i malebné okolí tvořené loukami a pastvinami, které se změní na les. Hovězí, údolí Suška, osada U Maršálů. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

● Pohled na Hovězí od Sívky. Bezprostřední okolí rekreačních chalup je sečené, svahy jsou ale již zarostlé náletovými dřevinami a proluky mezi mezemi jsou dolesněné smrky. FOTO: LANGER 1994, ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN.

29 Lyžařské areály v krajině

Při našem dalším putování po hřebeni Vsetínských vrchů bychom marně hledali louky s výhledy v okolí Vsackého Cábu. Přestože byl v minulosti odlesněn a jeho vrchol zdobí skokanský můstek, dnes je všude smrkový les. Za tolik vyhledávanými výhledy do valašské krajiny se musíme vydat na hřeben Soláně, kde nám je uchováni fandové sjezdového lyžování. Přesto jsou sjezdovky, umělé zasněžování a obecně zimní sjezdové lyžování pro přírodu zapeklitým problémem.

Umělý sníh se stal nezbytným i na valašských sjezdovkách. Bez jeho existence si lze jen těžko představit konkurenceschopnost lyžařského areálu ve středních nadmořských výškách. Umělé zasněžování k radosti lyžařů výrazně prodlužuje lyžařskou sezónu. Umělý sníh však má s přírodním sněhem společné snad jen jméno a barvu. Svou krystalickou strukturou se blíží spíše nejmenno nastrohanému ledu, je těžší, hutnější a pomaleji odtává. Na sjezdovkách proto vydrží déle. Technický sníh má navíc i jiné chemické složení. Je sice z vody, ale ne z měkké dešťové vody.

● Málokdo pamatuje, že dnes zalesněný vrchol Vsackého Cábů ve Vsetínských vrších zdobí skokanský můstek. FOTO: ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN.

Vyrábí se z vody tekoucí v potocích, která obsahuje daleko více rozpuštěných minerálů, a tak když roztaje, zasoluje a znehodnocuje půdu.

Délka lyžařské sezóny ubírá rostlinám čas na kvetení a dozrání semen. Řada rostlin tak nestíhá vyrůst a rozmnožit se. Sůl otravuje citlivé rostliny, jiné zase trpí

● Sněhová děla pro výrobu technického sněhu používají vodu z potoků, která má jiné chemické složení než dešťovka. Tím se ničí chemismus půdy. Zároveň také umělý sníh dlouho odtává a zkracuje tak vegetační sezónu. FOTO: J. HUSÁK.

mechanickým poškozováním těžkými rolbami. Existují ale i výjimky, pro které je rozrušení půdního povrchu v rozumné míře přínosem. Třeba vzácné plavuníky rodu *Diphasiastrum*, příbuzné hojnějších plavuní, právě narušování drnu vyžadují. Také pro semínka dvouletých hořců a některých orchidejí je potřebné narušení povrchu půdy, které způsobí, že klíčící nová rostlinka nemusí soupeřit o místo v hustém trávníku. Mechanické narušení musí být opravdu jen mírné, rozhodně nejsou prospěšná až na kámen vydřená místa u paty sjezdovek, kde opakovaně brzdí a zastavují stovky lyžařů.

Výsledkem uvedených vlivů je druhové ochuzení rostlinstva na sjezdovkách. Mizí orchideje, hořce a další vzácné horské rostliny. Odstraňování kamenů, křoví a jiných lyžařských překážek se projevuje ve zvyšování zranitelnosti půdy vůči erozi. Na jedné straně se úpravami svahu zvýší atraktivita hor pro lyžaře, na druhé straně poklesne přitažlivost horských luk pro turisty v létě, nemluvě o ztrátách biologické hodnoty území.

● Díky lyžařskému areálu na Soláni se můžeme i dnes kochat panoramaty nejvyšších vrcholků Beskyd.
Foto: J. Husák.

Patří tedy sjezdové areály do valašských hor? Samozřejmě že patří. Sjezdové lyžování má u nás dlouhou tradici. Ale je jasné, že tento zimní koníček se za posledních 100 let velmi změnil. Dnes nestačí lyžařům kdejaká horská louka či obyčejná úzká sjezdovka. Bez kvalitních služeb, upravených sjezdovek, technického sněhu či večerního osvětlení se areál neuživí. To všechno samozřejmě není v horské krajině přirozené a negativně se odráží na životním prostředí. Sjezdové lyžování je tedy na rozdíl od skoro bezproblémové pěší turistiky či běžeckého lyžování ochránářsky konfliktním sportem.

Mnoho sjezdařů si vybírá lyžařský areál podle ceny a kvality poskytovaných služeb. Umístění sjezdovky je podružné – krásné rozhledy do krajiny špatně upravenou sjezdovku nevyrovnají. Řešením není zrušení stávajících areálů, ale zamýšlení se nad užitečností rozšiřování a potřebou budování nových sjezdových tratí. Rozhodně by se neměly krýt s místy, kde dosud rostou a přežívají vzácné druhy rostlin a živočichů.

30 Rekreační jako hrozba pro přírodu

Položme si otázku, jak se na valašské přírodě podepisuje rekreační využití krajiny a rozvíňme toto téma na příkladu rekreačně dlouhodobě využívaného místa – přehrady na potoku Bystřičce. Údolí Bystřičky nám umožňuje efekt nevyrovnaného vztahu mezi rekreací a přírodou dobře sledovat a popsat.

Vybudováním údolní přehrady, která měla sloužit jako protipovodňová nádrž s rekreačním využitím, došlo na počátku 20. století k původně malému, ale postupně stále markantnějšímu dopadu na přírodu. Paradoxem je, že úplně nejmenším zásahem byla samotná stavba přehrady, která měla na krátký čas dokonce pozitivní vliv. Zvýšila se pestrost nabídky biotopů, přibýly skalnaté biotopy (tj. zarůstající těleso hráze). Podle starých záznamů z první poloviny století totiž plošně téměř všude žily stejné druhy motýlů. Létali doslova na každé louce od Vsetína přes Karlovice až po Bystřičku.

Výstavba přehrady přinesla vyšší tlak na zástavbu území a jeho celkovou přemě-

● Údolí potoka Bystřičky v době zahájení přípravných stavebních prací na přehradě. ZDROJ: ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN.

nu. Tento tlak byl již patrný za první republiky, tehdejší ekonomické podmínky ale ještě neumožňovaly razantní změnu. Stále zde žili místní lidé, kteří na hrázi přehrady a v jejím okolí sušili seno, pásli domácí zvířata, pěstovali švestky a jablka. Tehdy, jak je patrné z dobových fotografií, byla již přehrada Bystřička hojně navštěvovaná rekreanty. Rekreace byla ale především individuální a směřovala jak do vznikajících penzionů, tak k místním obyvatelům (mít v chalupě na léto svého Pražáka, Brňáka, Olomoučáka bylo už tehdy docela běžné). Ačkoli od výstavby přehrady už uběhla řada let, zdejší příroda nebyla výrazněji narušena.

● Historická fotografie (40. léta 20. století) okolí přehrady Bystřička s políčky a sady. ZDROJ: ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN.

Pravý boom rekreační turistiky, doprovázený akcelerací úbytku druhů a devastací přírodního bohatství, nastal až po 2. světové válce a bez přestání pokračoval dalších několik desítek let v době radostného budování socialismu (v té době mimo jiné pohlednice z Bystřičky převýšily počtem pohlednice vydané ve Valašském Meziříčí či Vsetíně). Pro rekreanty byly stavěny kempy, penziony a další zařízení. Ti zámožnější si začali kupovat chalupy do osobního vlastnictví, a když i ty došly, začala éra budování soukromých rekreačních chat.

Spolu se změnami ve vlastnictví a užívání nemovitostí došlo v okolí přehrady ke změnám ve využívání pozemků, a ty přinesly další devastaci přírody a vymírání rostlin i živočichů. Díky kolektivizaci a odchodu původních vlastníků za jinou práci došlo k postupnému zarůstání ploch dále od přehrady a rekreační louky kolem ní

● Srovnání využívání krajiny v okolí přehrady Bystřička mezi lety 1950 a 2010. ZDROJ: KONTAMINACE.CENIA.CZ.

začaly být intenzivně sečeny. Kriticky ohrožení motýli nebo vstavače však vyžadují ke svému přežití něco jiného než rekreant, který si potřebuje na trávník pouze položit deku a chodit bosý bez rizika popíchnutí včelou či trnitou pupavou. Dodnes také dále pokračuje úpadek drobného zemědělství a krajina je v neutešeném stavu – nezadržitelně zarůstá křovím, náletovým lesem či lesem přímo vysázeným.

S postupným spojováním polí a pastvin, se zvyšováním úrodnosti a celkovou změnou filozofie využití luk a pastvin došlo na dlouhou dobu ke ztrátě mnoha specializovaných druhů. Všechny nyní kriticky ohrožené druhy motýlů byly v minulosti běžné, protože běžný, tedy ne-intenzivní byl i způsob pasení a sečení. Podobně se tak dá s jen malou nadsázkou tvrdit, že upuštěním od pěstování zelí na polích a zahrádkách dostaneme na pokraj vyhubení i zcela běžného běláška zelného.

Nejvíce devastující vliv na přírodu tedy nemá přítomnost vysoké hromady kamení spojeného maltou či betonem, ani na místní podmínky podivně velké jezero či změněné průtočné podmínky potoka Bystřička (to je samostatné téma – přehradou byly zničeny šterkové náplavy, a tím i jejich specifictví obyvatelé). Přírodu

„pohřbívá“ vliv sekundárních zásahů – těch, ke kterým nevyhnutelně docházelo při dalším rozvoji oblasti v průběhu posledního století. Jsou to: změna využití luk a pastvin, intenzivní cestovní ruch, budování dopravní infrastruktury a živelně se rozvíjející zástavba v krajině.

Vzájemný vztah ekonomické síly regionu a přírodních hodnot je vždy ambivalentní. Se vzrůstajícím materiálním bohatstvím dlouhodobě upadá bohatství přírodní. A to až do situace, kdy je region bohatý natolik, že si může dovolit zaplatit člověka, který tráví pracovní čas okopáváním, opylováním a vyséváním chráněných bylin. Je placený za zachraňování mravenčích kop před ohněm, ruční mozaikové sečení luk či za čištění zapadlých louček, tak zarostlých keři, že se jim ani loučky říkat skoro nedá, křovinořezem. V tu chvíli, pokud už není úplně pozdě, se živořící rostlinné a živočišné druhy, které přežily období úpadku, mohou vzpamatovat – zase vykvést a rozmnožit se. To ovšem dokáží jen některé z nich, většina druhů s vyhraněnějšími nároky již dávno v tichosti vymřela.

● Samotná stavba přehrady Bystřička (z let 1907–1912) neznamenal pro zdejší přírodu velkou změnu. Mnohem výraznější vliv měla až následná změna životního stylu zdejších obyvatel. Фото: J. Husák.

31 Kde žijí na Valašsku motýli?

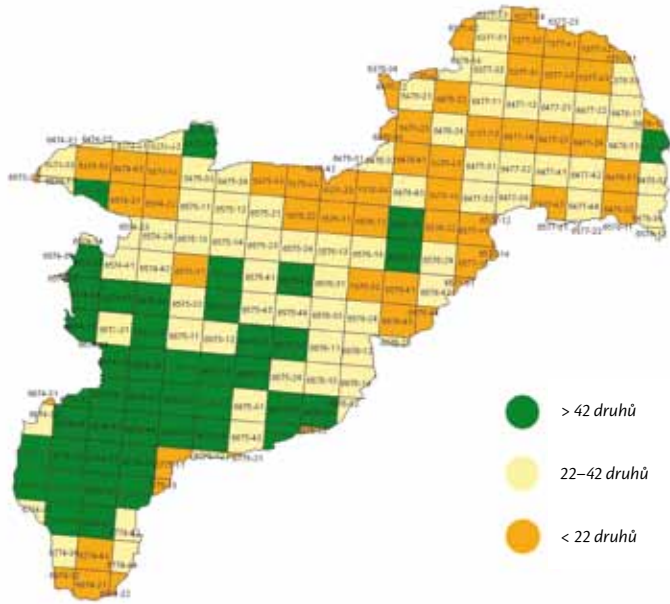
K tomu, abychom na tuto otázku mohli odpovědět, byl potřeba entomologický tým, dobře vymyšlený systém mapování a samozřejmě také trocha peněz. Mezi léty 2006–2009 bylo pod záštitou Nadace FOA, Správy CHKO Beskydy a Moravskoslezského kraje přistoupeno k plošnému síťovému mapování denních druhů motýlů v celé CHKO Beskydy. Mapování volně navazovalo na podobný projekt, který byl již zakončen v sousední CHKO Bílé Karpaty. Díky těmto projektům dnes víme, kde v rámci skoro celých moravských Karpat žijí jaké druhy motýlů a v jakých množstvích se zde vyskytují. Mapování se účastnilo 17 entomologů a postupovali podle jednotné metodiky. Celé území CHKO bylo rozděleno do 181 ploch (kvadrátů) o velikosti 2,8 × 3,1 km, což pokrývá 94,3 % celkového území CHKO Beskydy. Nezmapované kvadráty zasahují do Beskyd pouze z velmi malé části, nebo jsou celoplošně lesnaté s vysokou nadmořskou výškou a v zásadě bez motýlů.

Získané výsledky přinesly mnohá překvapení. Ať už se jednalo o potvrzení rozšíření druhů motýlů, které jsou v rámci České republiky na pokraji vymření, nebo o potvrzení výskytu několika druhů, které byly v CHKO Beskydy po mnoho let považovány za neznámé a již vymřelé. Celkem byl potvrzen výskyt 96 druhů motýlů – tzv. skupiny denních motýlů a vřetenušek. Tento počet představuje přibližně 60 % druhů české motýlí fauny. Celkový počet pozorovaných jedinců přesahoval 259 550 exemplářů.

V CHKO Beskydy byla objevena či potvrzena řada vzácných druhů motýlů. Mezi nejvýznamnější nálezy patří výskyt 3 druhů dle Červené knihy kriticky ohrožených bezobratlých. Králem valašských motýlů je modrásek černoskvřinný (*Maculinea arion*) – žije v 17 kvadrátech, všeobecně ustupující jasoň dymnivkový (*Parnassius mnemosyne*) – přežívá v posledních 2 kvadrátech a vřetenuška třeslicová (*Zygae-na brizae*) – byla nalezena ve 4 kvadrátech.

Neméně důležité bylo potvrzení silných populací 3 druhů ohrožených motýlů. Celorepublikově je významná populace perleťovce maceškového (*Argynnis niobe*) a hnědáka kostkovaného (*Melitaea cinxia*). Na jedné poslední lokalitě na podmáčené louce v severních Beskydech byl nalezen hnědásek rozrazilový (*Melitaea diamina*).

Úspěchem bylo též potvrzení dalších 16 druhů zranitelných motýlů, mezi jinými soumráčník čárkovaný (*Hesperia comma*), soumráčník skořicový (*Spialia serto-*

● Mapa druhové bohatosti denních motýlů v CHKO Beskydy. Nejbohatší je jižní část s navazujícím územím Bílých Karpat, velmi chudá je severní část. ZDROJ: SPRÁVA CHKO BESKYDY.

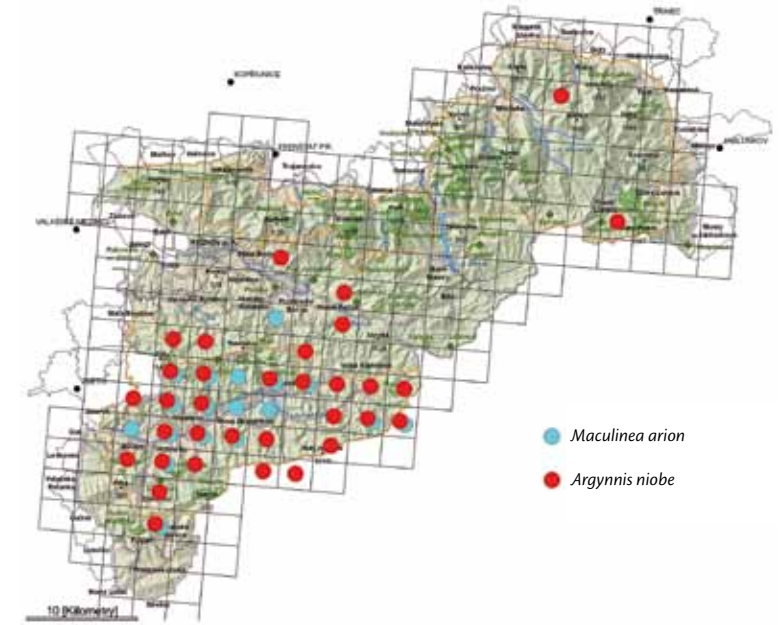

rius), modrásek očkovaný (*Maculinea teleius*), na celé Moravě na posledních dvou lokalitách přežívající okáč kluběnkový (*Erebia aethiops*) a velmi vzácný zelenáček velký (*Jordanita notata*) a 2 druhy téměř ohrožené.

Mezi důležité nálezy patří potvrzení neznámých druhů po 20 letech: pestrobarevec petrklíčový (*Hamearis lucina*) a výše zmíněný hnědásek rozrazilový (*Melitaea diamina*), o kterém se myslelo, že jej změny v beskydských údolích již zahubily. Důležité bylo také potvrzení šířících se druhů: okáč voňavkový (*Brintesia circe*), modrásek štírovníkový (*Cupido argiades*), modrásek tolicový (*Cupido decoloratus*), perleťovec kopřivový (*Brenthis ino*), modrásek tmavohnědý (*Aricia eumedon*) či ohniváček černočárny (*Lycaena dispar*). Neméně zajímavé je nalezení silné populace vřetenušky ligrusové (*Zygaena carniolica*), která zde vystupuje až do výšky 550 m n. m.

Nejvýraznější a nejhodnotnější bylo detailní zmapování široké metapopulace kriticky ohroženého druhu modráška černoskvrnného. Vedlejším výsledkem byla i nová zjištění výskytu ohrožené saranče vrzavé (*Psophus stridulus*).

Dalším zajímavým výsledkem bylo zjištění, že i v rámci CHKO Beskydy se druhová skladba i počty motýlů výrazně mění. Výsledky jasně ukázaly na odlišný charakter obou valašských řek – Vsetínské a Rožnovské Bečvy. Přestože procházely v dobách před polovinou 20. století přibližně stejným kulturně-přírodním vývojem, změny v zemědělském hospodaření, ke kterým došlo po roce 1950, dopadly na obě dvě údolí nesterjně silně. Kvalita biotopů údolí Rožnovské Bečvy byla poškozena výrazně více, než jak se tomu stalo v sousedním údolí Vsetínské Bečvy. Především masivní úpadek maloplošného hospodaření („záhumenků“) a rozsáhlá

● Srovnání rozšíření dvou druhů kriticky ohrožených motýlů – modráška černoskvrnného (*Maculinea arion*) a perleťovce maceškového (*Argynnis niobe*) v CHKO Beskydy. Oba dva druhy se v zásadě doprovázejí, přičemž lokalit modráška je výrazně méně (modrášek je také méně zdatný letec než perleťovec, který žije ve větších a otevřenějších populacích). ZDROJ: SPRÁVA CHKO BESKYDY.

unifikace luk a pastvin pod taktovkou tamních JZD zapříčinila celkový pokles kvality i kvantity druhového spektra denních motýlů v údolí Rožnovské Bečvy. Oproti Rožnovsku vypadá údolí Vsetínské Bečvy jako motýlí ráj.

Ještě horší situace je v Moravskoslezských Beskydech, a obzvláště v severovýchodní části CHKO Beskydy – Jablunkovsko, kde nebyl nalezen takřka ani jeden ohrožený druh vedený na Červeném seznamu denních motýlů. Velmi negativně se zde projevilo několik faktorů, které se dosud v dalších oblastech Beskyd neuplatňují v takové míře – takřka totální opuštění maloplošného zemědělství spojené s intenzifikací velkoplošného zemědělství a průmyslu, dále pak postupné „vysídlení“ krajiny a náhrada trvale žijících obyvatel chataři a chalupáři či rekreanty z blízkých městských aglomerací Ostravska a Frýdecko-Míšecka. Obojí má na přírodu zdrcující vliv. Velkoplošné zemědělství nedokáže zajistit potřebnou různorodost přístupů k péči o bezlesí, bez které dochází k podstatnému poklesu populací druhů i nakonec k jejich vymírání. Podobně rekreanti mají podstatně jinou představu o údržbě svého pozemku či blízkého okolí, než jakou měli místní obyvatelé. Výsledkem je oplocená krajina s uměle udržovaným trávníkem v kombinaci s opuštěnou zarostlou krajinou, kde již mnoho let nikdo nehospodaří. V takovém prostředí nemůžeme očekávat bohatá motýlí společenstva, což se na základě výzkumu i potvrdilo.

32 Vlastníte louku a chcete pro valašskou přírodu něco udělat?

Taková louka u vaší chalupy zahrnuje velké množství výhod. Od dalekých výhledů z odlesněných strání, nepřeborné pestrosti rostlin i živočichů, až po svěží, různými bylinkami vonící, čistý vzduch. Vlhká louka vám zase poskytne množství cenné vody. Vlastnictví lučních pozemků však s sebou nese i velkou zodpovědnost. Tato kapitola nabízí rady, jak na takových pozemcích hospodařit.

● Malebná valašská krajina se zachovalými starými krajinnými strukturami se stala rezervoárem plejádý ohrožených druhů denních motýlů. Pastevní specialisté, kteří v České republice drasticky ustupují, zde dosud tvoří desetitisícové populace. Pohled na PP Losový v Huslenkách, Vsetínské vrchy. FOTO: D. HALATA.

Teplé svažité louky s mateřídouškou a jalovci

Na teplých stráních s jalovci, mateřídouškou a púpavami možná žije i modrásek černoskvrný (*M. arion*) a spousta dalších motýlů a rostlin, které čekají na vaši pomoc. Nenechávejte proto tyto loučky zarůstat. Sice se často říká, že příroda si poradí nejlépe sama, ale i po přečtení této knížky víte, že tomu tak není.

Nejlepší by byla domluva se sousedy, kteří chovají dobytek. Louce nejlíp prospěje velmi extenzivní pastva malého množství ovcí či smíšeného stáda ovcí a sko-

tu (max. 1 kráva či 8 ovcí na hektar s výraznou převahou ovcí), během sezóny je dobré upřednostnit kratší dobu pastvy či velmi krátkodobé přepasení. Možná je i kombinace mozaikové seče jednou ročně do poloviny června, nebo lze provést seč až po polovině září a spojit ji s krátkým podzimním přepasením – to se dříve velmi často na Valašsku používalo. Pozor, i celoplošná intenzivní pastva dokáže přírodu narušit. Dobré je proto nechávat louky odpočinout.

Pokud je vaše loučka malá, nechte polovinu (cca 0,2 ha) z každé louky bez pastvy. Výsledkem by měla být mozaika ploch, které jsou extenzivně paseny či pouze přepásány co druhý rok, případně výjimečně mohou být nepasené plochy jednou ročně koseny ručně či lehkou mechanizací mozaikovitě s ponecháním 1/3 nepose-

● Citlivá maloplošná seč a postupná sklizeň sena podporuje rostlinná společenstva a nemá tak devastující dopady na společenstva hmyzu jako velkoplošná mechanizovaná sklizeň čerstvé rostlinné hmoty pro následné silážování. FOTO: D. HALATA.

čených ploch. Jen tento způsob zemědělského hospodaření může zajistit bohatost a pestrost přírody na Valašsku. Naprosto nevhodné je sečení sekačkami určenými pro „golfové“ trávníky. Nutné je také udržovat systém mezí a rozptýlené zeleně – není dobré vyřezat všechny nálety a křoví. Na loukách udělá největší paseku intenzivní celoplošná pastva, celoplošná jednorokní seč či dokonce dvojí seč do roka!

V minulosti byla v Karpatech vždy pestrá nabídka jak intenzivních pastvin, tak i příležitostných pastvin a samozřejmě i krátkodobě a dlouhodobě opuštěných pastevních prostorů. Některé rostliny i živočichové se mohou krátkodobě namno-

● Čištění zanedbaných pastvin je náročné a neobejde se bez nadšení lidí, kteří jej provádějí. Bohužel jsou možnosti čištění a zpětného zavádění pastvy stále velmi omezené. Karolinka, údolí Kobylská, Vsetínské vrchy. FOTO: M. KRUPA.

žit na několik let opuštěných pastvinách, ale díky jejich zarůstání jsou odsouzeni k zániku.

Vzácní motýli vzhledem ke své životní strategii potřebují širokou nabídku vhodných biotopů, které

navíc musí být relativně blízko sebe (v doletu motýla, čili ne víc než několik set metrů). Každá lokalita s jejich bohatším výskytem je proto velmi důležitá. Představuje jeden článek ve fungující populaci. Vymřením jednotlivých dílčích populací se nevyhnutelně zhroutí celá metapopulace např. modráška černoskvrnného (jako se tomu stalo dříve téměř v celé České republice).

Naprosto hrůzostrašné a pro motýly smrtelně nebezpečné je zalesňování bývalých pastvin (především na jižních svazích a v horních partiích údolí). Jestliže nebyly tyto zalesněné plochy dosud oficiálně převedeny na lesní půdu, měla by být výsadba odstraněna a majitelům vyplacena náhrada škod. Jinak budou tyto lokality pro motýly a rostliny během několika let ztraceny. Zalesňování způsobí nejen faktickou ztrátu současných kolonií, ale vzrostlý les bude v budoucnu představovat výraznou prostorovou překážku pro migrující živočichy, a významně sníží sluneční osvit na přilehlých plochách (které byly v době před výsadbou plně osvětleny).

Nezalesňujte proto své bývalé pastviny, a to hlavně svažité lokality s jižní, jihovýchodní a jihozápadní expozicí a také zúžená místa v údolích, která fungují jako spojnice pro migrující motýly (ačkoli se v zásadě může jednat o nekvalitní, zanedbané porosty).

● Ovce, která rostliny přímo ukusuje, svou pastvou tolik nenarušuje travní drn jako kráva, která rostliny trhá. Rozdíl je samozřejmě i v míře narušení sešlapem, který se velmi projevuje hlavně na strmějších pastvinách v podobě vodorovných chodníčků, po kterých se zvířata pohybují. Huslenky, údolí Losový, Vsetínské vrchy. FOTO: D. HALATA.

● Tato pastvina byla do roku 2005 asi 15 let opuštěná. Po zavedení pastvy došlo během pěti let k nápravě jejího stavu (rostlinou s nejvyšší pokrývností je zde mateřídouška) a momentálně hostí početné populace pastviných motýlů i rostlin. Halenkov, údolí Lušová, Vsetínské vrchy. FOTO: H. SPITZEROVÁ.

● Několik let ladem ležící louka zarostlá třtinou křovištní se po obnově kosení pomalu vrací do původního stavu. Konkurenčně silná třtina, která dokáže rychle vytlačit většinu lučních rostlin, se potlačuje pastvou obtížně. Platí na ni ale dobře kosa! Mikulůvka, Ve Vlčí, Hostýnské vrchy. FOTO: J. TKÁČIKOVÁ.

Vlhké nivní louky u potůčků

Máte louky u potoků, podmáčené, často s prameništi a bažinaté? Pokud podmáčenou louku nesečeme, během pár let na ní vymřou všechny citlivější rostliny a motýli. Seč je zde velmi potřebná. Musí být však správně nastavená. Nesečte kvůli motýlům koncem června a v průběhu července, tento čas je pro motýly naprosto likvidační. Na všech strojově sečených lučních plochách s hojným výskytem krvavce totenu a šťovíku přizpůsobte termín seče vždy do 15. června, případnou druhou seč provádějte vždy až po 10. září. Je vhodné ponechat alespoň 1/10 území všech luk neposečenou do dalšího kalendářního roku, přičemž neposečené části by měly být umístěny mozaikovitě, nebo v alespoň 10 metrů širokých pruzích. Ponechávejte ale do další seče větší neposečené segmenty (např. v rozích luk obklopených lesem). Občasné řízené zimní vypalování – především na ploškách zarůstajících ruderalní vegetací či třtinou na malých plochách, jednou za cca 5 let – je vhodné. Na plochách, které zarůstají třtinou, hasivkou či jinými agresivními druhy rostlin provedte asanační management – více sečí do roka či použití herbicidu).

Při takovém managementu lze předpokládat zvětšení populací mokřadních druhů motýlů a rostlin a jejich možný návrat na dříve osídlené plochy a také výrazný nárůst populací ostatních druhů hmyzu vázaných na vlhké louky. Při sečení preferujte lehkou mechanizaci – křovinořezy; nepoužívejte výkonnější bubnové sekačky, u lištových sekaček je třeba nastavit lištu na výšku nejméně 15 cm, nepřípustné je hnojení a mulčování. Krátkodobé přepasení jednou za 3–5 let je možné. Seč v jiných termínech zapříčiní odstranění např. všech housenek modrásků rodu *Maculinea*, které v této době žijí v hlávkách krvavce nebo mateřídoušky a může způsobit i definitivní zhroucení jejich populací.

● Na této hasivkou zarostlé lesní louce v Halenkově, v údolí Lušová, už jasoň dymnivkový ani okáč kluběnkový žít nedokáže.
Foto: D. HALATA.

● Ořezávané stromy u mostu v Novém Hrozenkově (30. léta 20. století). Ačkoli se nám z dnešního pohledu může zdát takové ošetřování stromů drastické, paradoxně prodlužovalo život stromu, nebezpečí pádu větví, a navíc zajišťovalo životní prostor pro plejádu brouků, motýlů a dalších bezobratlých.
Foto: K. PUSZKAILER. ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN

Horské zarůstající louky

Na horských loukách se dlouhodobě páslo, a proto zde stále žijí motýli a rostliny, kteří potřebují ke svému životu narušený povrch půdy. Mezi nejcennější patří jasoň dymnivkový (*P. mnemosyne*). Tento motýl je existenčně vázán na místa v minulých staletích obhospodařovaná člověkem, hlavně na nízké a střední lesy s častým mýcením. V současné době žije na okrajích zarůstajících luk a na pasekách v jinak stinném lese, protože tato místa nahrazují dřívější pařezinové lesy. Postupné upouštění od tradičního hospodaření a zarůstání lesem tohoto motýla odsuzují k záhubě.

Pokud vlastníte louky, kde vznikl samovolně les, převedte jej na „nízký les“ (pařezina, výmladkový les s krátkou dobou obmýti /opakované těžby/). Takový les je jednoetážový, velmi často mýcený a regenerovaný pařezovými či kořenovými výmladky. Nízké lesy byly po staletí hlavním zdrojem palivového dříví. Důvodem byla především jeho snadná dostupnost a také rychlý růst stromů v mladém věku, čímž se maximalizovala produkce biomasy. Proto se tyto lesy udržely až do poloviny 20. století, a to především na pozemcích drobných vlastníků a v obecních lesích. Doba obmýti porostu kolísala od pěti let (vrby) do maximálně padesáti let (dub, habr, buk, olše), většinou se však pohybovalo mezi deseti lety na úživných a pětadvaceti na chudých stanovištích.

● Záběr na řeku Bečvu v Novém Hrozenkově (30. léta 20. století). Z fotografie je patrné, kolik starých stromů rostlo v nivě řeky Bečvy v první polovině 20. století. Pak stromy ustoupily bezpečnosti, výstavbě a intenzivnímu zemědělskému hospodaření. FOTO: K. PUSZKAILER. ARCHIV MUZEA REGIONU VALAŠSKO, P. O., VSETÍN.

Další možností je pěstovat střední les (les sdružený, pařezina s výstavky). Výhodou je, že v takovém lese již rostou i velké stromy, využitelné např. na kulatinu. Je to tedy vícepatrový les, kde spodním patrem je les výmladkový (pařezina) a horní patro tvoří několik vzrostlých stromů. Ve spodním patře převažují rostliny vyžadující polostín.

Střední les umožňuje frekventovanou a téměř nepřetržitou těžbu palivového dříví ze spodního patra stejně jako ve výmladkových lesích a příležitostný výběr kvalitního dřeva z patra horního. Pro horní patro byly vybírány hospodářsky zajímavé dřeviny (dub, buk, jilm, topol, třešeň ptačí, bříza). Doba obmýtí spodního patra kolísá mezi 15 až 50 roky, obmýtí horního patra i nad 100 let.

Pokud nechcete na svých loukách les, pokuste se o lesostep. Cílem je vytvoření mozaiky bezlesí a lesa, celkově se blížíci lesostepi. Dosáhnout toho je možno výběrovým odtěžením a odstraněním přerostlých stromů z náletu – se zaměřením na likvidaci jehličnatých stromů. Zakmenění takových míst nemůže být vyšší než 50–60 %. V lemech a rozrůstajících se hustých náletech keřů je třeba vytvářet průhledy a průlety totálním odstraněním části keřovitého porostu.

Nezapomínejte ani na staré solitérní stromy, na lesní lemy a lemy na loukách. V horských oblastech zajistěte dostatečně široké a členité vnitřní i vnější lesní lemy, udržujte široké (10–15 m) a světlé koridory podél lesních cest.

● Výběrové odtěžení náletů (převážně bříz a jehličnatých stromů) dokáže účinně zamezit zarůstání luk a pastvin. P.P. Poskla. FOTO: J. HUSÁK.

● Prastarý topol s prostornou dutinou, který stojí v Halenkově, v lokalitě U Šuláčků. Strom je již 9 let mrtvý, přesto hostí početnou skupinu vzácných dřevokazných brouků. FOTO: D. HALATA.

Jarní vypalování pomáhá přírodě

Znáte to přísloví „oheň je dobrý sluha, ale špatný pán“? I v našich hlavách dodnes zůstává přesvědčení, že oheň na louku nepatří, že je roven zlému a škodlivému požáru. Toto téma je lehce uchopitelné i pro pedagogy – děti dobře chá-

- *Správně načasované a provedené vypalování staříny a náletů umožní zrození řádově více života – rostlin a živočichů, než kolik jich zahyne v plamenech.*
Foto: J. Husák.

pou, že v plamenech umírají čmeláčci, včelky a mravenečci. A že to tak být nemá a že oheň mimo kamna je fuj. Na jednu stranu mají pravdu, oheň seje smrt. Doba se ale změnila a nové poznatky nám říkají, že dnes již převládá pozitiva vypalování. Ohněm teď přírodu chráníme. Nezapomeňme ale, že zákon si toto stále nemyslí a vypalování je trestné!

V dnešní zarůstající krajině je oheň, který je pod přísnou kontrolou, přínosem. Neposečená tráva na louce houstne a vytlačuje citlivější a většinou ty krásnější kvetoucí rostliny. Vypálením tu a tam nějaké meze sice zahyne pár brouků či včel, odstraní se ale hlavní překážka – suchá tráva –, která brání životu ohrožených rostlin a živočichů. Na takto vyčištěných místech se pak mohou motýli namnožit a rostliny vysemenit. A ve výsledku je jich o hodně víc, než kdyby mez dál zarůstala. Jarní hlídané vypalování dělá dobře hořcům, sarančím vrzavým nebo třeba motýlům perleťovcům maceškovým.

Aby oheň chránil a neškodil, musí být splněno několik podmínek: Vypalovat jen tu a tam, ne všude naráz. Nejvíce pomůže vypalování značně zarostlým místům. Není vhodné každý rok vypalovat to samé místo. Přírodu oheň nejméně poškodí brzy na jaře za nižší teploty, když je zamračeno či mlha – to je ještě hmyz zalezlý a rostliny teprve sbírají sílu k růstu. Oheň se musí také velmi pečlivě hlídat, usměrňovat a nakonec i důkladně uhasit.

Prostě musíme mít na paměti, že vypalování je potřeba umět. Předvídat, odkud a kam může fouknout vítr. Odhadnout, kdy s tím začít. Staříčci, kteří dříve vypalovali běžně, věděli přesně, kdy nastala ta správná doba. Nám, kterým se nechce louky kosit, nezbyvá, než úředně požádat o povolení. Musíme ovšem k tomu mít dobrý důvod: Na naší louce žijí ohrožené druhy rostlin nebo živočichů, kterým oheň pomáhá přežít v dnešní změněné, zarostlé krajině.

33 Budoucnost valašských pastvin a luk

Jaký je tedy závěr této knihy? Mají valašské louky a pastviny budoucnost? Jednoznačnou odpověď zatím neznáme. Přírodní procesy v krajině jsou nesmírně složité, takže žádná kniha ani odborná studie není schopna je plně obsáhnout. Přesto víme, že se krajina mění a valašské louky a pastviny postupně mizí. Je třeba si uvědomit, že v sázce je opravdu hodně – hrozí ztráta unikátních krajinných, přírodních a kulturních hodnot, které již jinde v České republice nenajdeme a které jsou dědictvím našich předků.

- *Na Valašsku najdeme mnohá území uchovávaná jako valašské louky a pastviny budoucím generacím. Losový v Huslenkách. Foto: D. HALATA.*

Pestrost zdejší přírody mají za úkol chránit nejrůznější organizace a zákony. Podstatnou část Valašska zabírá největší chráněná krajinná oblast v ČR – CHKO Beskydy s rozlohou 1160 km². Význam oblasti je podtržen vyhlášením 57 maloplošných zvláště chráněných území. V rámci budování evropské soustavy chráněných území Natura 2000 byla celá CHKO Beskydy navržena jako Evropsky významná lokalita a v roce 2005 zde byly zřízeny hned dvě ptačí oblasti – Beskydy a Horní Vsacko. Najdeme zde také početnou skupinu lidí, kteří se ochranou valašské přírody aktiv-

ně zabývají – ať už se jedná o vědce, pracovníky Správy CHKO Beskydy, místních organizací Českého svazu ochránců přírody či dobrovolné strážce přírody. Zájem ze strany odborné veřejnosti však k vyřešení situace nestačí.

Přežití valašských pastvin a luk v jejich původní pestrosti a kráse si žádá návrat k tradičnímu hospodaření. Často se však jedná o návrat nelehký. Zapomnělo se totiž na to, co dříve bylo samozřejmostí. Tak jako ubylo drobných rolníků, zmizela i schopnost předávání znalostí a dovedností z otce na syna, moderně řečeno know-how. Noví hospodáři musí často pracně objevovat dávno známé postupy, jak být dobrým hospodářem a jak se v krajině dlouhodobě uživit. Vždyť kdo z nás dnes umí dobře pokosit louku, usušit seno a úspěšně chovat stádo oveček?

● *Pestrosti valašské přírody bychom si měli vážit stejně tak, jako kulturních památek a tradic. Kaple sv. Cyrila a Metoděje na Radhošti. Foto: J. Husák.*

Návrat k tradičnímu hospodaření probíhá dnes hlavně díky státní podpoře. Ani dotační politika však není všespásná. Ekozemědělské dotace jsou natolik zatíženy administrativou, že se drobným zemědělcům mnohdy nevyplácí o ně usilovat. Navzdory všem problémům se ale lidé k hospodaření vrací a obnovují zpřetrhané vazby k půdě a krajině. Stát, který je za ochranu přírody zodpovědný, by měl přesunout dotace od „mamutích“ velkozemědělců k malým soukromníkům (v žádné zemi EU nečerpají velké zemědělské podniky poměrově tolik jako v ČR). Především je však důležitý dialog. Je třeba hledat společnou řeč mezi pracovníky ochrany přírody, vědci, lesníky, zemědělci a místními obyvateli a pochopit, že bez naší snahy

a péče se bude narušená stabilita krajiny jen zhoršovat a složité přírodní vztahy a závislosti budou zpřetrhány.

Valašsko je domovem velmi pestré a bohaté přírody, stejně jako unikátních kulturních památek a tradic. Je pro nás samozřejmostí, že dřevěné kostelíky i typické valašské „dřevěnice“ jsou památkově chráněny. Stejně tak by mělo dalším generacím zůstat zachováno zdejší přírodní dědictví – louky a pastviny, které jsou podobně jako stavební památky živou pamětí Valašska a obrazem života našich předků. Pestrost přírody na Valašsku vznikla lidskou rukou a bez práce člověka zcela jistě zanikne. Valašské louky a pastviny totiž nezachrání ani evropské zákony, ani ekologičtí aktivisté, ale především místní obyvatelé a jejich potomci.

- *Nenechme zaniknout valašské louky a pastviny, které jsou dědictvím našich předků!*

POUŽITÁ LITERATURA

- ADÁMEK A. (1944): Druhy rodu *Parnassius* v povodí Moravy. *Entomologické Listy* 7: 37–44.
- BENEŠ J., KONVIČKA M., DVOŘÁK J., FRIC Z., HAVELDA Z., PAVLÍČKO A., VRABEC V., WEIDENHOFFER Z. (eds.) 2002: Motýli České republiky: rozšíření a ochrana I, II. SOM, Praha, 857 pp.
- BRABEC L. (1987): Motýli Valašského Meziříčí ve sbírkách Okresního vlastivědného muzea Vsetín. *Zpravodaj okresního vlastivědného muzea, Vsetín*, 1987: 2–13.
- ČERNÝ R. (1972): Výskyt okáče stínovaného v Beskydech. *Entomologický zpravodaj, (Ostrava)*, 2 (1): 8–10.
- DERNICKÝ R. (1945): Lepidopterologické poznámky z Moravy. *Příroda*, 37: 276–285.
- FARKAČ J., KRÁL D. & ŠKORPÍK M. (eds) 2005: Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Bezobratlí. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha, 760 pp.
- HALATA D. & SPITZER L. (1997): Střevlíkovití (Coleoptera, Carabidae) nivy Vsetínského Bečvy mezi Valašským Meziříčím a Vsetínem. *Zpravodaj okresního vlastivědného muzea, Vsetín*, p. 63.
- HORAL D., JAGOŠ B., RESL K., UŘIČÁŘ J., JONGEPIER J. W. & PECHANEC V. (2006): Atlas rozšíření vybraných druhů živočichů CHKO Bílé Karpaty. ZO ČSOP Bílé Karpaty, Veselí nad Moravou, 85 pp.
- JANKOVSKÁ V. & POKORNÝ P. (2008): Forest vegetation of the last full-glacial period in the Western Carpathians (Slovakia and Czech Republic). *Preslia*, 80: 307–324.
- KOCIÁN P., TKÁČIKOVÁ J. & POPELÁŘOVÁ M. [eds] (2013): Zprávy Moravskoslezské pobočky ČBS. 2. Muzeum regionu Valašsko, Vsetín, 72 pp.
- KONVIČKA M., BENEŠ J. & ČÍŽEK L. (2005): Ohrožený hmyz nelesních stanovišť: ochrana a management. *Sagittaria, Olomouc*, 128 pp.
- KONVIČKA M., ČÍŽEK L., BENEŠ J. (2006): Ohrožený hmyz nížinných lesů: ochrana a management. *Sagittaria, Olomouc*. 79 pp.
- KONVIČKA O. & SPITZER L. (2006): Zimování hmyzu pod šupinami kůry jedle bělokoré na Valašsku. Valašsko. *Vlastivědná revue, MRV Vsetín 2006/2*: 16–17.
- KONVIČKA O. & SPITZER L. (2009): Příspěvek k faunistice tesaříka *Pogonocherus ovatus* (Goeze, 1777) (Coleoptera: Cerambycidae) na Valašsku (okr. Vsetín, Česká republika). *Acta Musei Beskidensis*, 1: 103–107.
- KOUTECKÝ P., POPELÁŘOVÁ M., LUSTYK P., DANČÁK M., TKÁČIKOVÁ J. & HLISNIKOVSKÝ D. (eds) (2009): Výsledky floristického kurzu České botanické společnosti ve Vsetíně (29. června–5. července 2008). *Zprávy České Botanické Společnosti, Praha*, 44, Příl. 2009/1: 1–106.
- KUBEŠOVÁ S., TKÁČIKOVÁ J. & DANČÁK M. (2009): Bryoflóra vybraných pískovcových výchozů na Vsetínsku. *Bryonora* 44: 13–20.
- KURAS T. & BENEŠ J. (1996): Nález zelenáčka *Adscita notata* (Zeller, 1784) a vřetenušky *Zygaena brizae* (Esper 1800) na severní Moravě. *Časopis Slezského zemského Muzea Opava (A)*, 45: 287–288.
- KURAS T. & SITEK J. (2007): Motýli (Lepidoptera) valašských pastvin a návrh managementu na příkladu lokality Losový (CHKO Beskydy). *Práce a Studie Muzea Beskyd (Přírodní vědy)*, 19: 151–170.
- KURAS T., BENEŠ J., KONVIČKA M., VRABEC V. & ČELECHOVSKÝ A. (2000): *Parnassius mnemosyne* (Lepidoptera, Papilionidae) in North Moravia: present and past distribution, proposal for conservation. *Klapalekiana*, 36: 93–112.
- MLÁDEK J., PAVLŮ V., HEJTMAN M. & GAISLER J. (eds) (2006): Pastva jako prostředek údržby trvalých travních porostů v chráněných územích. *VÚRV Praha*, 104 pp.
- ORLOVÁ B. & TKÁČIKOVÁ J. (2011): Flóra na vybraných lokalitách západně od Valašského Meziříčí. *Acta Carpathica Occidentalis, Vsetín–Zlín*, 2: 23–40.

- PAVELKA J. & TREZNER J. (eds) (2001): Příroda Valaška (okres Vsetín). Český svaz ochránců přírody ZO ČSOP 76/06 Orchidea, Vsetín, 504 pp.
- PECK E. (1888): Jména a význam některých rostlin v národním podání lidu Valašského. – Časopis Muzejního Spolku Olomouckého, 5: 11–16, 71–74, 111–115.
- PITRO Z. & WOLFOVÁ J. (eds) (2008): Zachování biodiverzity karpatských luk. FOA, Nadační fond pro ekologické zemědělství, Praha, 108 pp.
- POPELÁŘOVÁ M., HLISNIKOVSKÝ D., KOUTECKÝ P., DANČÁK M., TKÁČIKOVÁ J., VAŠUT R.J., VYMAZALOVÁ M., DVORSKÝ M., LUSTYK P. & OHRYZKOVÁ L. (2011): Rozšíření vybraných taxonů cévnatých rostlin v CHKO Beskydy a blízkém okolí (Výsledky mapování flóry z let 2006–2009). Zprávy Čes. Bot. Společ., Praha, 46: 277–359.
- POSPÍŠIL V. (1947): Voničky za okny v Kateřinách. Naše Valaško, 10: 57–59.
- ŘÍČAN G. (1929/1930): Z domácího léčení lidového na Valašku. Naše Valaško, 1: 173–177.
- ŘÍČAN G. (1931): Staré tisy na Moravském Valašku. Naše Valaško, 2: 118–125.
- ŘÍČAN G. (1932): Pastviny okresu vsetínského v Moravských Karpatech. Sborník Přírodovědecké společnosti v Moravské Ostravě, 7: 25–90.
- SLÁMOVÁ I., SPITZER L. & KONVIČKA M. (2010): Kde u nás přežívá okáč kluběnkový? Význam stanovištní mozaiky pro ustupujícího motýla. Živa, 32–34.
- SLOBODA D. (1852): O národním rostlinářství zvláště slovanském. Koleda. Kalendář na rok obyčejný 1853, Brno, 187–195.
- SPITZER K. (1963): Rozšíření Pararge hiera F. na Moravě (Lep., Satyridae). Časopis České Společnosti Entomologické, 60: 263.
- SPITZER L. & BENEŠ J. (2010): Nové a významné nálezy denních motýlů a vřetenuškovitých (Lepidoptera) na Valašku (okres Vsetín, Česká republika). Acta Carpathica Occidentalis, 1: 19–39.
- SPITZER L. & BENEŠ J. (2011): Nálezy pernatěnky čistcové (Alucita desmodactyla, Lepidoptera: Alucitidae) na Moravě (Česká republika). Acta Musei Beskidensis, 3: 198–200.
- SPITZER L. & HRIBOVÁ H. (2009): Nález tesaříka Rhamnusium bicolor (Coleoptera: Cerambycidae) v podhůří Vsetínských vrchů (Česká republika). Acta Musei Beskidensis, 1: 125–126.
- SPITZER L. & KONVIČKA O. (2006): Kam se poděl valašský roháč? Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 2006/1: 35–36.
- SPITZER L. & KONVIČKA O. (2010): Distribution of the ground beetle Carabus variolosus, Fabr. (Coleoptera: Carabidae) in the Vsetín region (Czech Carpathians, Czech Republic) with life history notes. Časopis Slezského zemského Muzea Opava (A), 59: 59–70.
- SPITZER L. & PAVELKA J. (2009): Ohrožený hmyz luk, pastvin a remízů. Zpravodaj Chráněné krajinné oblasti Beskydy 2/2009: 1–5.
- SPITZER L. & TKÁČIKOVÁ J. (2004): Štěrkové náplavy na Vsetínské Bečvě – jedinečný biotop nebo pouze stavební materiál? Valaško. Vlastivědná revue 13: 21–23.
- SPITZER L. & TKÁČIKOVÁ J. (2005): Co má společného ovce a modrásek černoskvrnný? Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 15: 20–24.
- SPITZER L. & TKÁČIKOVÁ J. (2011): Biologické invaze a expanze: strach z neznáma? Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 27: 13–17.
- SPITZER L. (2007): Dobývá jižní Morava Valaško? Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 2007/2: 15–17.
- SPITZER L. (2007): Současné rozšíření saranče vrzavé (Psophus stridulus, L.) (Caelifera: Acrididae) na Valašku (Česká republika). Čas. Slez. Muz. Opava (A), 56: 53–58.
- SPITZER L. (2007): Zubr, kráva, ovce – jde to s přírodou s kopce? Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 2007/2: 12–15.
- SPITZER L. (2008): Přírodovědné průzkumy aneb co nám o stavu krajiny říká biodiverzita? Modrásek černoskvrnný. pp. 41–45. In: PITRO Z. et WOLFOVÁ J. (eds.): Zachování biodiverzity karpatských luk. FOA, Nadační fond pro ekologické zemědělství, Praha, 108 s.

- SPITZER L. (2010): Valašské polany. Ráj motýlů a romantických výhledů. Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 2010/2: 20–22.
- SPITZER L. (2012): Rozvoj rekreace pohřbívá přírodní bohatství. Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 2012/1: 31–32.
- SPITZER L., BENEŠ J., VRBA P. & ZLATNÍK M. (2010): Three observation of interspecific mating attempts of the Meadow Brown (Maniola jurtina (Linnaeus, 1758)) in the wild (Lepidoptera, Nymphalidae: Satyrinae, Heliconiinae). Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, N.F., 31:3 2010, 166–168.
- SPITZER L., BENEŠ J. & KONVIČKA M. (2009): Oviposition of the Niobe Fritillary (Argynnis niobe LINNAEUS, 1758) at sub-mountain conditions in the Czech Carpathians (Lepidoptera, Nymphalidae). Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, N.F. 30 (3): 165–168.
- SPITZER L., DANDOVÁ J., JAŠKOVÁ V., BENEŠ J. & KONVIČKA M. (2009): The Large Blue butterfly, Phengaris [Maculinea] arion, as a conservation umbrella on a landscapescale: The case of the Czech Carpathians. Ecological Indicators 9, 1056–1063.
- SPITZER L., KAŠPAR T. & PITTNER R. (2011): Nové nálezy roháče obecného (Lucanus cervus) a páchníka hnědého (Osmoderma barnabita) na Valašku (Česká republika). Acta Carpathica Occidentalis 2, 83–85.
- SPITZER L., KONVIČKA M. & BENEŠ J. (2011): Valašská krajina a modrásek černoskvrnný. Živa 4/2011, 176–179.
- SPITZER L., KONVIČKA O., TROPEK R., ROHÁČOVÁ M., TUFL I. H. & NEDVĚD O. (2010): Společenstvo členovců (Arthropoda) zimujících na jedli bělokoré na Valašku (okr. Vsetín, Česká republika). Časopis Slezského zemského Muzea Opava (A), 59: 217–232.
- SPITZER L., WOLFOVÁ J. & PAVELKA K. (2007): Vymírání – běh na velmi krátkou trať. Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 2007/1: 20–23.
- STIOVA L. (1975): Výskyt denních motýlů v Moravskoslezských Beskydech a Vsetínských vrších. Entomologický Zpravodaj (Ostrava), 5(2,3): 1–24, 1–8.
- STONAVSKÝ K. (2005): Poznámky k rozšíření ohniváčka černočárného, Lycaena dispar (Lepidoptera: Lycaenidae) na severní Moravě. Časopis Slezského zemského Muzea Opava (A), 54: 82–84.
- STONAVSKÝ K. (2006): Poznámky k rozšíření modráska štírovníkového, Cupido argiades (Lepidoptera: Lycaenidae) na severní Moravě. Časopis Slezského zemského Muzea Opava (A), 55: 81–82.
- ŠTĚPÁNEK M. (1975): K výskytu denních motýlů na lokalitě Branecský háj. Samostatná práce z biologie. Ms. 31 pp. Ms., [Depon. in: Muzeum regionu Valaško, Muzeum Valašské Meziříčí]
- TKÁČIKOVÁ J. & DANČÁK M. (2012): Rukopis G. A. Řičana „Květena Vsatských hor“ – zapomenutý pramen ke květeně severovýchodní Moravy. Acta Carpathica Occidentalis, Vsetín–Zlín, 3: 44–85.
- TKÁČIKOVÁ J. & SPITZER L. (2010): Z pozůstalosti G. A. Řičana: „Příroda Valaška“. Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 24: 12–18.
- TKÁČIKOVÁ J. & SPITZER L. (2011): K zalesňování na Valašku. Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 26: 32–34.
- TKÁČIKOVÁ J. & TKÁČÍK J. (2005): Ústup jedle v maloplošných chráněných územích na Valašku na příkladu PR Kutany. Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 15: 24–25.
- TKÁČIKOVÁ J. (2005): Příruční herbář pro Valaško významných rostlin F. Gogely. (Za tajemstvím depozitářů). Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 15: 4 obálka.
- TKÁČIKOVÁ J. (2006): Kvete v poli růže planá... aneb z růžemi s G. A. Řičanem. Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 16: 32–34.
- TKÁČIKOVÁ J. (2008): Léčivé rostliny na Valašku I. Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 20: 16–19.
- TKÁČIKOVÁ J. (2008): Léčivé rostliny na Valašku II. Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 21: 19–23.
- TKÁČIKOVÁ J. (2009): Gentiana cruciata. In: HADINEC J. & LUSTYK P. [eds]: Additamenta ad floram Reipublicae Bohemicae. VIII. Zprávy České Botanické Společnosti 44: 185–319.
- TKÁČIKOVÁ J. (2009): Moravský botanik Gustav Adolf Řičan. Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 22: 22–25.
- TKÁČIKOVÁ J. (2009): Zámecký park ve Valašském Meziříčí. Valaško. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 23: 15–19.
- TKÁČIKOVÁ J. (2010): Nález průtržníku lysého Herniaria glabra L. (Caryophyllaceae) ve Vsetínské kotlině (Česká republika). Acta Carpathica Occidentalis 1: 102–103.

- TKÁČIKOVÁ J. (2012): Gogelova květena okresu valašskomeziříčského. Valašsko. Vlastivědná revue, MRV Vsetín 28: 8–11.
- TKÁČIKOVÁ J., DANČÁK M. & KAŠPAR T. (2011): Divizna brunátná *Verbascum phoeniceum* L. (Scrophulariaceae) na Vsetínsku (Česká republika). Acta Carpathica Occidentalis, Vsetín–Zlín, 2: 79–80.
- VÁCLAVEK M. (1892): O čarodějné moci některých rostlin. Časopis Muzejního spolku olomouckého, 9: 48–49.
- VALCHÁŘ Z. (1997): Historické údaje o výskytu některých význačnějších druhů denních motýlů na lokalitě Vršky-Díly (Vsetín). Ms., 2 pp. [Depon. in: Muzeum regionu Valašsko, Vsetín]
- VANĚK J. (1975): Vřetenuškovití v Severomoravském kraji. Entomologický Zpravodaj (Ostrava-Poruba), 5(4): 3–10.
- VICHEREK P., SPITZER L. & BENEŠ J. (2010): Nález hnědáka rozrazilového (*Melitaea diamina*) na severní Moravě (Česká republika). Acta Musei Beskidensis, 2: 197–198.
- ZAPLETAL M. & SPITZER L. (2009): Nález modráka komonicového (*Polyommatus dorylas*) (Lepidoptera: Lycaenidae) v podhůří Vsetínských vrchů (Česká republika), Klapalekiana, 45: 225–227.

SLOVNÍČEK POJMŮ

- biodiverzita** = biologická rozmanitost všech druhů žijících organismů na daném místě. Je popsána jako rozmanitost života ve všech jeho formách, úrovních a kombinacích.
- biotop** = soubor živých (biotických) i neživých (abiotických) činitelů, které vytvářejí životní prostředí určitého organismu nebo organismů. Pojem biotop se vždy vztahuje ke konkrétnímu druhu či společenstvu. Biotopem bledule jarní jsou vlhká místa kolem potoků.
- doba obmýtí** = doba, ve které se předpokládá obnovní těžba v pasečně upravovaném hospodářském lese.
- domestikace** (zdomácnění, ochočení) = postupně cílevědomé přetváření divoče žijících druhů organismů v druhy vhodné k chovu.
- etáže** = stromová patra, funkčně či věkově odlišená.
- extenzivní pastva** = pastva, nezatěžující pastvinu z dlouhodobě udržitelného hlediska.
- intenzifikace zemědělství** = intenzivní zemědělství klade hlavní důraz na maximalizaci zisků, kterých se snaží docílit co nejvyššími výnosy. Těch je dosahováno zejména pomocí vyšších dávek chemikálií a přípravků na ochranu rostlin před škodlivými organismy, regulátorů růstu, velkochovu hospodářských zvířat a dále intenzivním využíváním zemědělských strojů a zavlažovacích systémů, upřednostňováním velkých monokulturních lánů, či pěstováním geneticky modifikovaných organismů. Opačným konvenčním zemědělství je organické, resp. ekologické zemědělství.
- intenzivní pastva** = pastva, která maximalizuje výtěžek z pozemku a zatěžuje pastvinu z různých důvodů (velké množství pasoucích se zvířat, přebytké hnojení, znečišťování, eroze...).
- javořiny** = typ pařezinového lesa; mladé větve sloužily jako zdroj potravy pro zvířata a starší dřevo bylo využito jako zdroj palivového dříví na zimu.
- kolektivizace** = proces, v jehož rámci byli soukromí zemědělci zbaveni půdy a dobrovolně či pod nátlakem vstoupili do kolektivních hospodářství (kolchozů, sovchozů, JZD a státních statků) z ideologického důvodu společného vlastnictví.

- krajinná mozaika** = pestrá a rozmanitá struktura krajiny, která na leteckém či družicovém snímku skutečně připomíná mozaiku.
- louka** = pozemek tvořený společenstvím různých druhů trav, jetelovin a bylin. Rozlišujeme několik typů luk.
- maloplošné zemědělství** = hospodaření na relativně malých, vzájemně různorodých územích. Typickým příkladem jsou dodnes zachovaná malá políčka, louky a pastviny na Valašsku, obhospodařované drobnými rolníky.
- metapopulace** = soubor subpopulací, které jsou lokálně propojené, jedinci mohou mezi sebou migrovat, společně však žijí na větším území. Každá subpopulace má své lokálně omezené stanoviště, ale navzájem se ovlivňují.
- pasekářská kolonizace** = změna ve způsobu využívání půdy. Osadníci mýtili stromy a zakládali paseky, na kterých si napřed stavěli dočasné dřevěné příbytky. V okolních lesích pak pásli svá stáda. Na Valašsku probíhala v 16. století spolu s valašskou kolonizací.
- pasínky** = komplexy ovčích pastvin porostlé solitérními stromy – javory, lípami, lískou, ale hlavně jalovci.
- pastvina** = pozemek s převážně nízkým bylinným vegetačním krytem, který slouží jako zdroj potravy různým druhům býložravců, hlavně pro pastvu hospodářských zvířat jako jsou krávy, ovce, kozy, koně a další.
- selské lesy** = druhově i věkově pestré lesy, ve kterých se uplatňovala výběrová těžba dřeva a pastva.
- unifikace** (zemědělství) = sjednocování malých pozemků do velkých ploch osázených jednou plodinou či typem obhospodařování.
- valašská kolonizace** = změna způsobu hospodaření na pozemcích s důrazem na sezónní chov domácího zvířectva na horských pastvinách. Využívala se plemena ovcí s hrubší vlnou a s vysokou doživostí. Jejich hlavním hospodářským přínosem byla totiž produkce mléka, ze kterého se vyráběl především sýr. V květnu se ovce vyháněly na pastviny, kde se pod neustálým dohledem pastýřů pásly až do září nebo do října. Poté se opět sháněly k přezimování do nížin.
- velkoplošné zemědělství** = hospodaření na velkých a stejnorodých územích. Typickým příkladem jsou „rodné širé lány“ českých polí, které vznikly v průběhu kolektivizace.

SEZNAM WEBOVÝCH STRÁNEK

Agentura ochrany přírody a krajiny ČR

<http://www.nature.cz>

Biolib – Biological Library

<http://www.biolib.cz>

Botany.cz

<http://www.botany.cz>

Časopis Acta Carpathica Occidentalis

<http://www.muzeumvalassko.cz/publikace/acta-carpathica-occidentalis/>

Český svaz ochránců přírody

<http://www.csop.cz>

ČSOP Salamandr

<http://www.salamandr.info/>

Entomologický ústav BC AV ČR v Českých Budějovicích

<http://www.entu.cas.cz>

Fotogalerie motýlů České republiky – David Černocho

<http://davidcernoch.hostuju.cz/motyli.html>

Kolářkova galerie motýlů

<http://motyli.kolas.cz/>

Kontaminovaná místa

<http://kontaminace.cenia.cz/>

Mapování a ochrana motýlů České republiky

<http://www.lepidoptera.cz>

Mapový server – podrobné mapy České republiky

<http://geoportál.gov.cz/web/guest/map>

Moravskoslezská pobočka ČBS

<http://www.ms-cbs.cz/>

Muzejní společnost ve Valašském Meziříčí

<http://msvm.cz/>

Muzeum regionu Valašsko

<http://www.muzeumvalassko.cz>

ORTHOPTERA – Rovnokřídlý hmyz České republiky

<http://www1.osu.cz/orthoptera/index.htm>

Valašská krajina – Informační portál o přírodě Beskyd

<http://www.valasskakrajina.cz/>

Záchranné programy AOPK ČR

<http://www.zachranneprogramy.cz/>

Zlínský kraj

<http://www.kr-zlinsky.cz>

Srovnání historických a současných pohledů na valašskou krajinu

*Jak výrazná je změna struktury současné krajiny?
Je odlesňování opravdu aktuální? Tato závěrečná kapitola nabízí unikátní srovnání historických snímků se současnou situací.*

● ● Hotel Portáš byl postaven roku 1932 pod vrcholem Stolečný na katastru obce Nový Hrozenkov, kde měli stanoviště valašští strážci hranic – Portáši. Na historické fotografii je typický obraz Valaška minulých let – pasoucí se ovečky a volná, pestrá krajina. Dnes krajina nekontrolovatelně zarůstá. Staré Valaško zůstává jen na fotografiích. FOTO: PUSZKAILER, KOLEM ROKU 1930 A OŠŤÁDAL 2011 (FOTOARCHIV MUZEUM REGIONU VALAŠSKO).

● ● Původně malá soukromá horská chatka Kohútka je v současnosti přestavěná na hotel s mnoha přístavbami. Leží na katastru obce Nový Hrozenkov. Ještě nedávno byla dosažitelná autem jen ze slovenské strany Javorníků. Dnes je dostupná po nové silnici i z české strany. Snadná dostupnost umožnila novou výstavbu rekreačních objektů, stavbu sedačkové lanovky a zasiťování sjezdovek. Pěší nevydělečný turismus byl nahrazen motorizovaným přiblížením a sjezdovým lyžováním. FOTO: PUSZKAILER, KOLEM ROKU 1930 A OŠŤÁDAL 2011 (FOTOARCHIV MUZEUM REGIONU VALAŠSKO).

● ● Zemědělská krajina u Lužné ve 30. letech minulého století a dnes. 1 malý kousek půdy byl často jediným zdrojem obživy pro valašské rodiny. Proto byla náležitě ceněna a pečlivě obhospodařována. Dnes se zemědělství a rolnictví věnuje jen velmi málo lidí. Půda zemědělská a lesní, včetně vodních a ostatních ploch utváří naši krajinu a útulné prostředí pro všechny, kteří krajinou procházejí. FOTO: PUSZKAILER, KOLEM ROKU 1930 A OŠŤÁDAL 2011 (FOTOARCHIV MUZEUM REGIONU VALAŠSKO).

● ● Pulčinské skály v minulosti a dnes. Na nejvyšším bodě skal, zvaném Zámčisko, stával prý ve středověku skalní hrad. Skály sloužily odedávna jako oblíbený cíl výprav turistů, trampů a milovníků přírody. Nebyly jen romantickým místem, ale okolí se využívalo z čistě praktického hlediska jako intenzivní pastvina, patrná je i výrazná eroze na svazích. Omezení pastvy a následné zalesnění způsobilo velkou změnu luk, které původně skály obklopovaly. Suché výslunné stráně se změnily v křovinami zarostlé houštiny. Většina teplomilných druhů hmyzu a rostlin již vymřela. Nyní se v okolí skal opět louky kosí a pasou. Vědci zde na malých ploškách sledují, jestli se vymřelé rostliny a živočichové dokážou vrátit zpět. FOTO: PUSZKAILER, KOLEM ROKU 1930 A OŠŤÁDAL 2011 (FOTOARCHIV MUZEUM REGIONU VALAŠSKO).

● ● Pohled na údolí Račkov v obci Karolinka. Stará fotografie byla pořízena na začátku 20. století. Patrná je eroze na prudkých odlesněných svazích, ale i začínající zarůstání v nejvyšších částech svahů. V roce 2011 je již vrchol kopce kompletně zalesněný a les a křoviny se tlačí stále níž k obci. U hlavní silnice vyrostly průmyslové provozy, záhumenky zarostly stromy a keři. Krajina ztrácí svou tvář. FOTO: PUSZKAILER, KOLEM ROKU 1930 A OŠŤÁDAL 2011 (FOTOARCHIV MUZEUM REGIONU VALAŠSKO).

● ● Velké Karlovice, centrum obce. V posledních několika desetiletích se lidé odstěhovali ze samot dolů k řece Bečvě. Nutnost každodenně dojíždět do zaměstnání a škol je příčinou, proč je většina domů soustředěna do nivy Bečvy. Údolím vede udržovaná silnice a pohodlně zde lze také cestovat vlakem. Výše položené a hůře dostupné usedlosti zanikají a s nimi mizí i louky a pastviny, které je obklopovaly. Není již hospodářů, kteří by o ně pečovali. Mění se nejen ráz valašské krajiny, ale nepozorovaně mizí také drobní obyvatelé podhorských luk a pastvin – orchideje, vzácní motýli a mnoho dalších. POHLEDNICE – KOLEM ROKU 1900 A FOTO OŠŤÁDAL 2011 (FOTOARCHIV MUZEUM REGIONU VALAŠSKO).

● ● Pustevny. První kočár přijel po nově zbudované silnici na Pustevny. Pohled od památného smrku na skupinu Jurkovičových staveb – Maměnku a Libušín. Tyto nechali postavit v roce 1898 členové turistického spolku Pohorské jednoty Radhošť. Architekt Dušan Jurkovič navrhl dřevěné srubové stavby v secesním slohu s bohatým stylizovaným dekorem. U Libušína s čičmanskou a u Maměnky valašskou formou dřevěných venkovských staveb. FOTO: NEZNÁMÝ AUTOR, KOLEM ROKU 1900 A OŠŤÁDAL 2011 (FOTOARCHIV MUZEUM REGIONU VALAŠSKO).

● ● Bystřička – pohled z pravé strany hráze na kopec Klenov a stejnojmenný hotel. Přehrada byla postavena v letech 1908–1912. Projekt vypracoval vídeňský inženýr Emil Grohman. Vodní nádrž měla podle projektu pojmout 4,4 milionů m³ vody a zatopit 37,8 ha plochy. Na obou snímcích (r. 1940 a současnost) je na rozdíl od projektu již napouštěna na nižší hladinu (FOTOARCHIV MUZEUM REGIONU VALAŠSKO).

● ● Vsetín ze Žambošky. Velmi rychle se změnilo i okolí města Vsetína. A vůbec okolí všech valašských vesnic a měst. Zatímco v minulosti udržovaná a obhospodařovaná krajina lákala k romantickým vycházkám po okolí, dnes se jen málokomu chce prodírat se hustým smrčím či zarostlými loukami, kde pichlavé kře a ostružiny rychle zanechají stopy nejen na našich svrščích. Najednou je romantika ta tam. A tak jezdíme za rekreací k moři nebo na speciálně pro turisty upravená místa. Mizí vztah k tomu, co nás přímo obklopuje. FOTO: PUSZKAILER, KOLEM ROKU 1930 A OŠŤÁDAL 2011 (FOTOARCHIV MUZEUM REGIONU VALAŠSKO).

● ● Vsetín-Ohrada. Pohled do širokého údolí Vsetínské Bečvy, jehož teplé výslunné jižní stráně byly v minulosti domovem celé řady teplomilných rostlin. Rostlin, které dnes najdeme nejbliže v jižněji položených Bílých Karpatech. A tak o přítomnosti těchto teplomilných a mnohdy vzácných druhů vypovídají jen muzejní herbáře, kde jsou vylišované rostliny připraveny vypovídat o změnách v krajině, které neustále kolem nás probíhají. FOTO: PUSZKAILER, KOLEM ROKU 1930 A OŠŤÁDAL 2011 (FOTOARCHIV MUZEUM REGIONU VALAŠSKO).

● ● Čertovy skály u Lidečka. Dříve byly všechny pozemky v okolí vesnic využity pro pastvu a jako zdroj cenného sena. Pasením bylo udržováno i odlesněné okolí skal, které působily daleko mohutnějším dojmem než je tomu dnes. FOTO: PUSZKAILER, KOLEM ROKU 1930 A OŠŤÁDAL 2011 (FOTOARCHIV MUZEUM REGIONU VALAŠSKO).

● ● Čertův mlýn ze Soláně. Překvapivý pohled na horské pásmo Moravskoslezských Beskyd a Vsetínských vrchů, které byly ještě před necelými 100 lety takřka v celé délce odlesněné a zemědělsky využívané jako pastviny, louky a políčka. S postupujícím zalesňováním mizí nejen turisté, pro které krajina bez výhledů ztrácí kouzlo, ale také rostliny a živočišné vázání na bezlesí. Najednou je všude kolem nás smrkový les a místo luk zůstaly jen tu a tam sjezdovky. FOTO: PUSZKAILER, KOLEM ROKU 1930 A OŠŤÁDAL 2011 (FOTOARCHIV MUZEUM REGIONU VALAŠSKO).

OBSAH

Příběh valašské krajiny

1 • Příklad pastevectví	-9
2 • Valašští kolonizátoři	13
3 • O valašských lesích	18
4 • Dědictví kolektivizace	23
5 • Co se pase a co spásá na pastvině?	27
6 • Není louka jako louka	32
7 • Tam, kde se rodí voda	38

O valašských bylinách, ptácích a hmyzu

8 • Orchideje – kolibříci mezi květinami	43
9 • Kouzelná pupava	47
10 • Valašský bodlák	49
11 • Růže, které kosa nevadí	50
12 • Příběh hořečku žlutavého	51
13 • Mocná to zelina	53
14 • Řepík nebo řepíček?	54
15 • Modrá karpatská slečna	56
16 • Staré tisy na Valašsku	58
17 • Svatojánský brouček	60
18 • Kde vrže saranče vrzavá?	64
19 • Dravec hmyzí říše	66

20 • Modrošedý přízrak valašských lesů	67
21 • Roháč obecný – gigant mezi českými brouky	69
22 • Modrásek černoskvřinný, král valašských motýlů	71
23 • Jasoň nebo bělásek?	74
24 • Co vyhání okáče kluběnkového?	77
25 • Ptačí pera – křídla motýlí	79
26 • Zdánlivě nebezpečná zmije	80
27 • Vymizeli na Valašsku strnad zahradní a dudek chocholatý?	82

Zachováme přírodní dědictví našich předků?

28 • Les nebo louka?	87
29 • Lyžařské areály v krajině	96
30 • Rekreace jako hrozba pro přírodu	99
31 • Kde žijí na Valašsku motýli?	103
32 • Vlastníte louku a chcete pro valašskou přírodu něco udělat?	106
33 • Budoucnost valašských pastvin a luk	115

<i>Použitá literatura</i>	121
<i>Slovníček pojmů</i>	124
<i>Seznam webových stránek</i>	126

Srovnání historických a současných pohledů na valašskou krajinu

VALAŠSKÉ LOUKY A PASTVINY – DĚDICTVÍ NAŠICH PŘEDKŮ

Vydala Muzejní společnost ve Valašském Meziříčí, občanské sdružení
a Muzeum regionu Valašsko, příspěvková organizace

AUTOŘI TEXTŮ: Jana Tkáčiková, Jan Husák & Lukáš Spitzer

REDAKCE: Romana Jančálková

RECENZOVAL: RNDr. Petr Kočárek, Ph.D., Ostravská univerzita v Ostravě,
Přírodovědecká fakulta, Katedra biologie a ekologie

DOPORUČENÁ CITACE: Tkáčiková J., Husák J. & Spitzer L. (2013): *Valašské louky
a pastviny – dědictví našich předků*. Muzejní společnost ve Valašském Meziříčí
a Muzeum regionu Valašsko, Vsetín, 144 pp.

ADRESY VYDAVATELŮ:

Muzejní společnost ve Valašském Meziříčí, o.s., Zámecká 3, 757 01 Valašské Meziříčí
Muzeum regionu Valašsko, p. o., Horní náměstí 2, 755 01 Vsetín,
tel.: +420 571 611 764, e-mail: muzeumvm@muzeumvalassko.cz

GRAFICKÁ ÚPRAVA, OBÁLKA A SAZBA: Petr Palarčík

Tisk: agentura gevak, s. r. o., Rakodavy 233, 783 75 Věrovany

NÁKLAD: 750 ks

**Publikace byla spolufinancována Zlínským krajem v rámci projektu
Podpora ekologických aktivit v kraji v rámci projektu Multimediální publikace
Valašské louky a pastviny – dědictví našich předků,
registrační číslo: PF 04-12/112.**

OPERAČNÍ PROGRAM
ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

EVROPSKÁ UNIE
Evropský fond pro regionální rozvoj

Pro úrodu,
vstříbnost a přírodu

